

Ἄλλαχοῦ «Ποτὲ τὸ ἔθνος δὲν διαστρέφει τὴν γλῶσσάν του, χωρὶς νὰ διαστρέψῃ ἐν ταύτῳ καὶ τὴν παιδείαν του».

«Γράφομεν, ἤθελεν εἶπειν τις, διὰ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ πρέπει νὰ συγκαταβαίνωμεν εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῶν. Ἀλλὰ μόνον οἱ σπουδαῖοι χρεωστοῦν νὰ συγκαταβαίνωσιν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς; μὴ δὲν ἔχουν κ' ἐκεῖνοι χρέος νὰ συναναβαίνωσιν ὀλίγον μὲ τοὺς σπουδαίους;»

Ταῦτα, καὶ πολλά, πάμπολλα τοιαῦτα, σοφώτατα καὶ ἀληθῶς ἐπιγραμματικά διδάγματα, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ προτείνω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ὅπως συναχθῶν, καί, σταχυολογούμενα ἐκ πολλῶν καὶ δυσευρέτων ἤδη βιβλίων τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός, ἐκτυπωθῶν εἰς τομίδιον, ὅπερ θὰ ἦτο τῶντι πολύτιμον κατὰ τοὺς ταραχώδεις, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, σημερινούς καιρούς. Θὰ ἠδύναντο δὲ νὰ ἀποσταλοῦν εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἵνα καὶ διδάσκωνται καὶ δίδονται ὡς βραβεῖα ἀρετῆς εἰς τοὺς ἀριστεύοντας μαθητάς. Οὕτως εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι αἱ ἐορταί, ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι ἀπὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, θὰ ἐγίνοντο ἀφορμὴ μονιμωτέρου ἀγαθοῦ εἰς τὴν νεωτέραν γενεὰν τοῦ ἔθνους μας.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ HASE*

ΥΠΟ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

Τὸ σημερινὸν θέμα μου, τὸ ὁποῖον ἔχει χαρακτῆρα μᾶλλον ἀνακοινώσεως, ὀφείλεται εἰς εὐτυχῇ σύμπτωσιν τῆς ἀναγνώσεως ἐπιστολῶν τινων τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου Καρόλου Βενεδίκτου Χάζε (*Karl Benedict Hase*) ἐκ Παρισίων στα-

* Συνεδρία τῆς 6 Ἀπριλίου 1933.

Τῆς ἀνακοινώσεώς του ταύτης ὁ κ. Καλιτσουνάκης προέταξε τὰ ἑξῆς :

Οἱ πρὸ ὀλίγου ἀκουσθέντες λόγοι κατὰ τὴν ἐπιμνημόσυνον ταύτην τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐορτήν, θὰ ἠΰφρναν βεβαίως περισσότερον παντὸς ἄλλου τὴν ψυχὴν τοῦ μακαρίου ἀνδρός, διότι προέρχονται παρ' ἀνδρός, τὸν ὁποῖον αἱ μεθ' ἡμᾶς γενεαὶ θὰ τιμῶσι καὶ θὰ θανμάζωσι, ὡς ἐπιφανέστατον καὶ αὐτὸν διδάσκαλον τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ ὡς ἄξιον ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μελέτας του. Ἄν ὁ Κοραῆς διείδε τὴν μέλλουσαν πορείαν τῆς γλώσσης καὶ συνέστησε τὸν συμφερότερον καὶ ὁμαλότερον δι' αὐτὴν ἐξελικτικὸν δρόμον, ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις πρῶτος διελεύκανε τὸ δύσκολον πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ὁμιλουμένης δημώδους νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ πρὸς τούτοις ἔθηκεν, ὡς ἐκ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζησε, καὶ εὐτυχῶς ἀκόμη ζῇ καὶ μᾶς διδάσκει, τὰ θεμέλια τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς μελέτης καὶ ἐξετάσεως. Παρήγαγε σειρὰν ὅλην δοκίμων μαθητῶν δυναμένων νὰ καυχῶνται διὰ τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου, καὶ πρωτοπόροι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀπέναντι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης, νὰ βαδίζωσι τὴν ὁδὸν τῆς ἐρεῦνης καὶ περισυλλογῆς τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου ἐκ τῆς ζώσης πηγῆς τοῦ λαϊκοῦ στόματος. Τὸ

λείσας τῷ 1801 καὶ ἐξῆς πρὸς ἐν Γερμανίᾳ φίλον του, τὸν Γουλιέλμον Erdmann¹, τὸν μετὰ ταῦτα Ῥώσσον στρατηγόν. Οἱ θεολόγοι ἀκούοντες τὸ ὄνομα Hase θὰ ἐνθυμηθῶσι τὸν συγγενῆ πρὸς τὸν ἡμέτερον Hase, νεώτερον ὅμως κατὰ 20 ἔτη, θεολόγον καὶ διάσημον ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου Κάρολον Αὔγουστον Hase (1800 - 1890). Ἐπεσκέφθη οὗτος βραδύτερον τὸν φιλόλογον συγγενῆ του ἐν Παρισίοις, καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν τότε καιρῶν τὸ δρομολόγιον, τὸ ὁποῖον ὁ φιλόλογος Hase προδιαγράφει εἰς τὸν θεολόγον συγγενῆ του, καὶ τὰ ἀξιοθέατα, τὰ ὁποῖα καὶ κατ' αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἐν Γαλλίᾳ διαμονήν του ἔχη νὰ ἴδῃ. Ἐδημοσιεύθη καὶ τοῦτο μαζὶ μὲ τὰς ἐπιστολάς τοῦ φιλόλογου Hase. Ὁ φιλόλογος Hase ὑπῆρξεν οὐ μόνον δοκιμώτατος ἐπιστήμων ἀλλὰ καὶ τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν ἐξέμαθε, βραδύτερον δὲ καὶ ἐδίδαξεν αὐτὴν ἐπισήμως ἐν Παρισίοις, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὴν ἡμετέραν Πατριδα ἠγάπησε καὶ ἐπεσκέφθη. Ἔνεκα τῶν ἐλληνικῶν κυρίως μελετῶν του ἀνῆλθεν ἐν Παρισίοις εἰς ὕψιστα ἐπιστημονικὰ ἀξιώματα, καὶ ὁ βίος του καθόλου εἰπεῖν συνεδέθη πολλαχῶς μὲ Ἑλληνας (Κοραῖν, Κοδρικᾶν) καὶ φιλέλληνας Γάλλους φιλόλογους. Ἐγεννήθη τῷ 1780 (11 Μαΐου) ἐν Sulza τῆς Γερμανίας, ἀπέθανε δὲ τῷ 1864 (21 Μαρτίου) ἐν Παρισίοις, εἰς ἡλικίαν λοιπὸν σχεδὸν 83 ἐτῶν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ προτάξω ἀκόμη μερικὰ βιογραφικὰ του χρήσιμα δι' ὅσα μετὰ ταῦτα πρόκειται νὰ λεχθῶσι² Ὁ Hase ἐν Ἰένῃ ἔτι εὐρισκόμενος καὶ σπουδάζων εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον, ἐγνώρισε καὶ ἐσχέτισθη πρὸς Ἑλληνά τινα ἐκ Θεσσαλίας καταγόμενον τὸν Ἀρόσον Μανσόλαν³.

ὕλικόν τοῦτο ἀποθησαυρίζομεν, μελετῶμεν καὶ θὰ παραδώσωμεν εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς ἡμετέρους τε καὶ ξένους, πρὸς μελέτην καὶ ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἣ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ μακροαἰῶνος βίου καὶ τῆς πολυσχιδοῦς ἐξελίξεως τῆς παρέχει μοναδικὰ διδάγματα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῶν Ἰνδογερμανικῶν γλωσσῶν.

¹ Briefe von der Wanderung und aus Paris von Karl Benedict Hase. Herausgegeben von O. Heine Ἐν Λειψίᾳ. Breitkopf und Härtel 1894.

² Πρὸς τὰ κατὰ τὸν βίον του: Πρὸ τοῦ θανάτου του: Nouvelle Biographie Générale, 23 (1861), σ. 507 - 509. Μετὰ τὸν θάνατόν του: 1) Notice historique sur la vie et les travaux de Charles - Benoist Hase, par M. GUIGNIAUT ἐν Mémoire de l'Institut National de France, Academie des Inscriptions et Belles lettres, 27, ἐν Παρισίοις, 1877, σ. 247-273. 2) HERMANN RASSOW, Zur Erinnerung an Karl Benedict Hase. (Eine Ansprache an die Schüler des Gymnasiums in Weimar, gehalten am 30. Oktober 1866) ἐν «Weimarische Beiträge» zur Literatur und Kunst, ἐν Βεῖμαρῃ, 1865, σ. 145-154. - Δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἐν Ἀθήναις τὰ ἐξῆς βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα πιθανώτατα θὰ γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ ἡμετέρου Hase. KARL VON HASE (εἶναι ὁ θεολόγος): 1) Ideale und Irrtümer, Jugenderinnerungen 4te ἐκδ. 1891 καὶ 2) Annalen meines Lebens 1891. - Σημειῶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ βιβλίον του RICH. BÜRKNER, Karl von Hase, 1900.

³ Πάντες οἱ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ Hase διαλαβόντες ἀναφέρουσι τοῦτον ὡς Mauselas ἢ Mausolas. Οὕτως ἐξεδόθη καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Hase τὸ ὄνομα. Εἰς τὸν συνάδελφον κ. Σωκρ. Κονγέαν

Ἐχων δὲ μεγίστην περὶ τὸ μαθῆναι γλώσσας εὐφυΐαν ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν· εἶχεν ἤδη θεωρητικῶς μάθει ἐν Ἰένῃ καὶ τὴν Ἀραβικὴν. Πλὴν τοῦ Μανσόλα φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον τότε ἐκεῖ καὶ ἄλλοι Ἑλληνες σπουδασταί.¹

Ὁ Hase ἤδη ἐκ τῶν μαθητικῶν ἐδωλίων ἐφαίνετο ὅτι θὰ διαπρέψῃ εἰς φιλολογικὰς σπουδὰς. Ἐπὶ τοῦ Γυμνασιακοῦ ἀπολυτηρίου του φέρεται ὅτι «τὴν εὐτυχῇ ἰδιοφυΐαν του προήγαγεν ἤδη ἐν τῷ σχολείῳ διὰ φιλαναγνωσίας καὶ θαυμαστῆς φιλοπονίας· θὰ ἀκολουθήσῃ φιλολογίαν. Θὰ ἦτο εὐκταῖον τὴν ζωνορὰν εὐφυΐαν του νὰ μὴ καταβάλωσιν αἱ οἰκονομικαὶ στενοχωρίαι τῆς οἰκογενείας του». (*Benignam ingenii venam copiosa aluit lectione et mira assiduitate. Philologiam assectabitur. Optandum ne felicitis ingenii impetum frangat angusta domi res*). Ἐνωρὶς ἡσθάνετο σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῇ εἰς Γαλλίαν, ἀλλ' ἡμποδίζετο ἐξ οἰκονομικῶν κυρίως λόγων, μέχρις οὗ ἀπεφάσισε καὶ ἀνέλαβε τὸ μακρινὸν ταξίδιον ἐκ Βαϊμάρης εἰς Παρισίους πεζός, ἔφθασε δὲ εἰς τὴν πόλιν τῶν πόθων καὶ ὀνείρων του τῇ 18ῃ Ὀκτωβρίου 1801. Ἀλλ' ἡ ἄφιξις του καὶ μόνῃ δὲν λύει καὶ τὸ μέγα πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς του συντηρήσεως καὶ διαμονῆς ἐκεῖ. Ἐχει συστάσεις, ὡς φαίνεται, ἐξ Ἰένῃς, πρὸς τὸν Γάλλον ἀρχαιολόγον *Aubin Louis Millin* (1759-1818), ἀλλ' ἡ πρὸς αὐτὸν ἐπίσκεψις τοῦ χρηματικῶς στενοχωρουμένου νέου δὲν ἐβοήθησε καὶ πολὺ. Τῇ 22 Ὀκτωβρίου (1801) γράφει πρὸς τὸν φίλον του *Erdmann*. «Ἐχασα πάλιν μίαν ἡμέραν. Δὲν αἰσθάνομαι καλὰ τὸν ξαντόν μου μὲ αὐτὰς τὰς χρονοτριβὰς. Εἰς τὰς δέκα τὸ πρωὶ ἦδρα τὸν *Millin*, ἓνα ζωνορὸν Γάλλον, κοντόν, μὲ οὐλὰς ἀπὸ ἐυλογίης εἰς τὸ πρόσωπον καὶ μὲ κατάμαυρα σγονυρὰ μαλλιά, εἰς τὸ λαμπροστολισμένον γραφεῖόν του. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ καταραμένη γλῶσσα (πρόκειται περὶ τῆς Γαλλικῆς γλώσσης) μὲ κρατεῖ τόσον ἀκόμῃ δέσμιον. Ἐμείναμεν

ὁφείλω τὴν ὑπόδειξιν ὅτι ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τῶν ξένων *Mauselas* θὰ εἶναι ὁ Δρόσος Μανσόλας. πρβλ. ὅσα λέγει ὁ κ. ΚΟΥΓΕΑΣ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ διατριβῇ του «ὁ Hase εἰς τὴν Ἑλλάδα» ἐν τῇ Νέᾳ Ἑστία, 1933, σ. 531.—ὁ κ. ΙΩ. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ εἰς παράκλησίν μου νὰ μοι ἀνακοινώσῃ ἂν γνωρίζῃ τι περὶ τοῦ Δρόσου Μανσόλα μοὶ ἐπέστειλε τὰ ἐξῆς: «Ἦτο Θεσσαλός, ἱατρός, ἀπέθανεν ἐν Κύνῳ περίπου 80 ἐτῶν. Ἐχρημάτισε μέλος τοῦ Ἀρείου Πάγου τὸ 1822, πληρεξούσιος εἰς διαφόρους ἐθν. συνελεύσεις, βουλευτής, νομάρχης, ὑπουργός, σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας καὶ γεροισιαστής. Γεροισιαστής διωρίσθη τὴν 24 Ἰουλίου 1845. Ὑπουργὸς ὢν τῶν Ἐσωτερικῶν ἐπαύθη τὸ 1835 ὑπὸ τοῦ Ὁθωμανοῦ, μάλιστα ἐπανακάμψαντος ἐκ Μονάχου, διότι ἐτόλμησε νὰ τοῦ συμβουλεύσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Συντάγματος. Τὰ περὶ τῆς ἡλικίας του βεβαιώνει ὁ «Αἰὼν», 1 Σεπτ. 1854, ἀγγέλλων τὸν θάνατόν του». Ὅτι ὁ Μανσόλας ὑπῆρξε καλὸς πατριώτης βλέπει τις καὶ ἐξ ὅσων χαριεντιζόμενος ὁ Hase λέγει περὶ αὐτοῦ εἰς ἐπιστολὴν του (ἐκ Παρισίων 7 Νίβοσε XI) πρὸς τὸν *Fries*.

¹ Μεταξὺ τούτων καὶ τις Δούγκας (πρβλ. ἐπιστολὴν τοῦ Hase τῆς 8ης *Brumaire* 1801). Πρόκειται πάντως περὶ τοῦ Στεφάνου Δούγκα.

ξένοι πρὸς ἀλλήλους. Τὴν παράκλησιν τοῦ ἡθέλα κυρίως γὰρ τοῦ κάμω δὲν ἐτόλμησα γὰρ προσφέρειν. Ἀνὰ ἀνεκάλυψα τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μου· ὁ Μιλλὲν μὲ ἐπῆρε διὰ κανένα πλούσιον ξένον, ὁ ὁποῖος ἤθελε γὰρ τὸν χρησιμοποίησιν, καὶ μετὰ μίαν ὥραν ἀνεχώρησα ὅπως εἶχα ἔλθει, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν κάθε *Septidi*¹, ὅτε οἱ Παρισιοὶ λόγιοι συναθροίζονται εἰς τὸ σπίτι του, γὰρ ἔρχομαι καὶ γὰρ τρώγω τὸ βράδυ μαζί των. Καὶ θὰ τὸ κάμνω, ἐὰν δὲν ἔχω ἔως τότε ἀποθάνει ἀπὸ τὴν πείναν. Μοῦ ἐπῆλθε τότε ἡ σκέψις γὰρ ζητήσω ἀπὸ ἐκεῖ τὴν σωτηρίαν μου εἰς τὸν πολίτην *Gail, professeur du grec*, καὶ τὸν ἡῦρα εἰς τὸ *Collège de France*. Τὸν συνήντησα ἀκριβῶς τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος ὅτε ἦτο μὲ πολλοὺς ἄλλους, καὶ τοῦ ὠμίλησα εἰς τὸ σπουδαστήριον. Μὲ αὐτὸν εἶχα καλυτέραν τύχην, διότι ἡδυνάμην γὰρ ὁμιλῶ μαζί του Ἑλληνικά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατὸν μὲ τὸν *Millin*. Ὁ *Gail* μοῦ ὑπεσχέθη γὰρ μου εὔρη *«leçons allemandes»* καὶ μοῦ εἶπε γὰρ περάσω μετὰ μίαν *«huitaine de jours»*.² Ἦτο δύο μετὰ μεσημβρίαν, ὅταν ἐπέστρεψα ἀπὸ αὐτόν. Τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας ἐπέρασα εἰς τὸ Λουβρον καὶ ἔπειτα ματαιῶς ἐζήτησα γὰρ εὔρη εἰς βιβλιοπωλεῖα καὶ καφενεῖα κάποιον Νεοέλληνα διδάκτορα **Κοραῖν**. Αὐτὸς φρονοῦν θά με σώσῃ. Ὅσον πάει παίρνω τὸν κατήφορον, καὶ χρειάζεται ἀπερισκεψία ὥς ἡ ἰδική μου διὰ γὰρ μένω ἡσυχος». Φαίνεται ὅτι ὁ *Millin* ἢ πιθανώτερον ὁ γνωστός τοῦ Κοραῖ Γάλλος φιλόλογος *Gail*, θὰ συνέστησε εἰς τὸν νέον *Hase* γὰρ ἐπιζητήσῃ τὴν γνωριμίαν τοῦ Κοραῖ. Ἐξ ἴτης λοιπὸν δὲν εἶχε λάβει τοιαύτην τινὰ σύστασιν, ἴσως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κοραῖ γὰρ μὴ εἶχεν ἀκούσει.

Τὴν ἐπομένην, 23^{ην} Ὀκτωβρίου 1801, μετέβη εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Κοραῖ. Γράφει περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης εἰς τὸν *Erdmann*. «Τὴν μεσημβρίαν συνήντησα τὸν Νεοέλληνα Κοραῖν, ἕνα πενηκονταετῆ ἀσθενικὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸ δωμάτιόν του, κοντὰ εἰς τὴν θεωμάστραν. Συνωμίλησα μαζί του ἀπροκαλύπτως (*offenherzig*). Ἐφριξε μὲ τὴν κατάστασίν μου. Ἀγνωστος καὶ αὐτὸς μὲ τὴν πόλιν τῶν Παρισίων καὶ ξένος σχεδὸν εἰς αὐτὴν τόσον ὅσον καὶ ἐγώ, ἔκαμε δι' ἐμὲ πᾶν ὅ,τι ἠμποροῦσε. Μοῦ ἔγραψε ἕν ἐκτενὲς σημείωμα (*billet*) διὰ τὸν βιβλιοπώλην *Fuchs*³. Αὐτὸ τὸ σημείωμα ἔπρεπε γὰρ το δώσω εἰς τὰς 4 μετὰ μεσημβρίαν. Ἀλλὰ τότε ἦτο εἰς τὸ φαγητόν. Θὰ ὑπάγω πάλιν εἰς τὰς 7 μετὰ μεσημβρίαν ἴσως εἶναι καταλληλοτέρα ὥρα. Ὁ Κοραῖς εἶπεν ἑλληνιστὶ εἰς ἐμὲ «ἡ πόλις εἶναι μεγάλη, ἠμπορεῖ κανεὶς ἐξ ἅπαντος γὰρ εὔρη βοήθειαν (*Hilfsquellen sind genug da*) τὸ δυστύχημα μόνον εἶναι ὅτι ἡμεῖς δὲν ξέρομεν πῶς γὰρ κάμωμεν τοῦτο (*das Unglück ist nur, dass*

¹ Ἐβδόμην ἡμέραν τῆς δεκάδος τοῦ Γαλλικοῦ Ἑπαναστατικοῦ ἡμερολογίου, εἰσαχθέντος τῇ 6 Ὀκτωβρίου 1793. Κατὰ τοῦτο γίνεται καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις πολλαχῶς ἡ μνεία τῶν ἡμερῶν τῶν μηνῶν.

² Οἱ Παρισιοὶ λέγει χαριεντιζόμενος τὸν προσφέρουν *Füsch* ἢ μᾶλλον *F'sch*, χωρὶς γὰρ ἀκούεται, τὸ *u*. — Ὁ *Fuchs*, βραδύτερον μετόφησεν εἰς Βενετίαν, ἰδ. ἐπιστλ. Κοραῖ ἀπὸ 25 Νοεμβρ. 1815.

tuir sie nicht wissen). "Εχω ἐμπιστοσύνην τινὰ εἰς τὸν *citoyen Fuchs*, εἶναι ὁ πρῶτος βιβλιοπώλης εἰς τὴν Δημοκρατίαν καὶ ὁμόγλωσσός μου, διότι εἶναι ἀπὸ τὸ Στρασβοῦργον. Καὶ ἐὰν αὐτὸς δὲν ἤμπορῇ νὰ με βοηθήσῃ, μοῦ μένει ἀκόμη ἓν καταφύγιον. Μετὰ ἓνα μῆνα ἀρχίζει νέα στρατιωτικὴ καταγραφὴ (*conscription*), καὶ θὰ παίρνουν καὶ ξένους. "Εὰν λοιπὸν εἰς τὸ μέλλον εἶσαι ἠναγκασμένος νὰ διευθύνῃς τὰς ἐπιστολάς σου εἰς τὸν στρατῶνα τῆς ὁδοῦ *Grenelle*, δὲν μετανοῶ διὰ τίποτε. "Εν βλέμμα εἰς τὸ Λουβρον καὶ οἱ Ὀλύμπιοι μὲ ἀνταμείβουν(. . .). Οἱ ἐδῶ ἄνθρωποι διακρίνονται δι' ἐμὲ εἰς δύο τάξεις, εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ παίρνουν δι' Ἄγγλον, καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ παίρνουν γὰ κανένα ἄθλιον Πολωνὸν (*Polake*), καὶ μάλιστα ἓνα ποῦ ξεμετανάστευσε. Ὁ Θεὸς ξέρει τί παρακινεῖ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς εἰς τέτοιαν εἰκασίαν. Αἱ κομφενόμεναι εἰς τὰ καφενεῖα, οἱ θυρωροὶ τῶν ξενοδοχείων καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Γάλλος ἀξιωματικὸς ποῦ σοῦ ἀνέφερα, ὁ γείτονάς μου, ὅλοι μὲ ἐρωτοῦν: *N'avez-vous pas servi sous les troupes polonaises, du général Dombrowsky?* Καὶ ὅταν ἐγὼ τοὺς διαβεβαίω ὅτι ὄχι, τότε λέγουν: *Ah, excusez, vous vous aviez pris pour un militaire.* "Η μήπως ἄρα γε φαίνεται ἐκ τῶν προτέρων ὡς φάντασμα εἰς τὸ πρόσωπόν μου τὸ μέλλον ἐπάγγελμά μου ὡς ἐθνοφρουροῦ τῆς ὑπατείας (*Consulargardist*)¹;

"Εκ τῆς περικοπῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης βλέπομεν ὅτι ὁ Κοραῆς καὶ εἰς τὰ ὄμματα νεαροῦ καὶ ἀπειροτέρου ἐπισκέπτων κάμνει ἐντύπωσιν ἀσθενικοῦ ἀνθρώπου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαίως γνωρίζομεν καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλας μαρτυρίας· ἡ τύχη δὲν ἐχάρισε ἐν ἡμᾶς ἀξιόπιστόν τινα εἰκόνα του, διότι καὶ ὁ ἴδιος δὲν συγκατετέθη ποτὲ εἰς τοῦτο. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ προθυμία τοῦ Κοραῆ νὰ κάμῃ, ὡς λέγει ὁ *Hase*, δι' αὐτὸν ὅ,τι ἠμποροῦσε, καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ *Hase* ὅτι καὶ ὁ Κοραῆς, ὅστις εἶχεν ἤδη ὑπὲρ τὰ δώδεκα ἔτη διατρίψει ἐν Παρισίοις, ἦτο ἐπίσης ὡς καὶ αὐτός, ὁ μόνος πρὸ πέντε ἡμερῶν ἐλθὼν εἰς Παρισίους, ξένος πρὸς τὴν πόλιν ταύτην. Ὁ ἤδη πενηνκοντούτης Κοραῆς θὰ ἐτήρησε συνετὴν ἐπιφυλακτικότητα ἀπέναντι τοῦ εἰκοσαετοῦς ξένου, ὥστε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ γνωρίσῃ ἀμέσως πόσον ἤδη εἶχε διατρίψει ὁ Κοραῆς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

"Αλλὰ τὸν *Hase* ἔσωσαν τὰ Ἀραβικὰ καὶ πρὸ παντὸς τὰ Νέα Ἑλληνικά του. Εἰς τὰς 5 τοῦ *Brumaire* (=27 Ὀκτωβρίου) τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1801) γράφει πάλιν εἰς τὸν φίλον του *Erdmann* τὰ κατὰ τὴν γνωριμίαν του μὲ τὸν ἐξ Ἀθηνῶν Κωδρικᾶν, γνωριμίαν γενομένην ἐκ τυχαίου ὅλως περιστατικοῦ². Γράφει λοιπόν: «ὅλα πηγαίνουν καλύττερα ἀφ' ὅτι ἐφантаζόμην. Χθὲς βράδν ἐπῆγα καὶ ἐκάθισα εἰς

¹ Ὁ *Hase* ἐσκόπει ἕνεκα τῆς ἐνδείας του νὰ καταταχθῇ Γάλλος ἐθνοφρουρός.

² Πρόκειται περὶ τοῦ Παναγιωτάκη ἀρχικαγκελλαρίου Κωδρικᾶ, περὶ οὗ βλ. Δ. ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ, Ἀδαμ. Κοραῆν, Β', σ. 283 ἐξῆς.

ένα μπάγκον τοῦ *Palais Royal* ἐπὶ πολλήν ὥραν. Τὰ μαγαζιά ἔκλειον γύρω γύρω μου καὶ τὰ φῶτα ἔσβηναν εἰς τὰς γαλερίες. Ἦτο δέκα μισοὶ ἡ ὥρα, ὅτε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς στήλας ἦλθε πρὸς τὸ μέρος ποῦ ἐκαθήμην, ἓνας ὑψηλὸς ἄνθρωπος μὲ μαῦρα, ἀποτρόπαια, γένεια. Ἦτο ἓνας ἀπὸ τοὺς Μαμελούκους, οἱ ὅποιοι ἠκολούθησαν ἐδῶ τὸν Βοναπάρτην ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Μία μεγάλη σειρὰ ἀπὸ κορίτσια τοῦ δρόμου τὸν παρηκολούθει καὶ τὸν ἐπείραζαν. Αὐτὸ τὸ κακόμοιρον τὸ ζῶον ἦτο περίφορον καὶ δὲν ἤξερε πῶς νὰ τας ξεφύγῃ. Τὸν ἐχαιρέτιστα εἰς Ἀραβικὴν γλῶσσαν. Αὐτὸ τὸν ἠὺχαρίστησε, καὶ ἐπήγαμε ἔπειτα μαζὶ κάτω τὴν ὁδὸν *Traversière* πρὸς τὸ μέρος τῶν *Tuilleries*, ὅπου αὐτὸς κατοικεῖ μὲ συμπατριώτας του. Μοῦ διηγεῖτο πολλὰ πράγματα. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ ποῦ ἤκουα νὰ ὁμιλοῦν Ἀραβικά, ἀλλὰ τὰ ἐκαταλάβαινα καλύτερα παρ' ὅσον ἐφανταζόμην. Τὸν ἠρώτησα τί γνωρίζουσ ἔχει ἐδῶ, καὶ ἔμαθα ὅτι συνήθως συναναστρέφεται τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικὸν τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ. Εἶχαμε φθάσει ἤδη εἰς τὰ προθύρα τοῦ μεγάρου τῆς πρεσβείας καὶ ἀπεχωρίσθημεν.

-- Σήμερον λοιπὸν τὸ πρῶτ' μοῦ ἐπῆλθε ἡ ἰδέα νὰ ὑπάγω νὰ συναντήσω τὸν διερμηνέα τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Κωδρικᾶς, καὶ εἶναι Ἑλληὴν γεννηθεὶς εἰς τὰς Ἀθήνας. Μερικοὶ πωγωνοφόροι καὶ μὲ καφτάνια ἐνδεδυμένοι ἄνθρωποι μὲ ἐξήτασαν μὲ τὰ βλέμματά των ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν (ποῦ εὐρίσκετο τὸ μέγαρον τῆς πρεσβείας μοῦ εἶχεν εἰπεῖ ὁ Μαμελοῦκος Γιουσούφ) καὶ ἔπειτα μὲ ἄφησαν νὰ ἔμβω μέσα εἰς τὸν νεοέλληνα ἄνθρωπον. Ὁ Κωδρικᾶς ἐκάθητο εἰς ἓνα μικρὸν πλεγκτὸν κάθισμα, κοντὰ εἰς τὴν ἐστίαν (*Kamin*), ὅλο τὸ δωμάτιον ἦτο γεμᾶτον ἀπὸ καπνόν. Ἦρχισα νὰ γρονθοκοπῶ (*klittern*) τὰ Ἑλληνικά, μὲ λίγα λόγια κατῳρθῶσα νὰ προσελκύσω τὴν εὐνοίαν του. Ὁ Κωδρικᾶς μοῦ ἔγραψε ἓνα σημεῖωμα διὰ τὸν *Villoison*, τὸν ἐκδότην τοῦ Ὁμήρου. Ὁ *Villoison* μὲ ὑπεδέχθη μὲ ὅλην τὴν γαλατικὴν εὐγένειαν¹, μὲ ἐκράτησε σήμερον τὸ μεσημέρι εἰς τὸ φαγητὸν καὶ μοῦ ὑπεσχέθη νὰ μοῦ προμηθεύῃ ἐργασίαν μὲ ἀντιγραφὴν ἑλληνικῶν χειρογράφων ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ. Μὲ παρεκάλεσεν ἐκάστην δεκάτην (*decadi*) τοῦ μηνὸς νὰ ἔρχομαι ἓνα πρῶτ' εἰς τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ ὁμιλῶμεν νέα Ἑλληνικά. (Ὁ ἴδιος ὁ *Villoison* -) εἶχε ζήσει ἐπὶ ἔτη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκατοίκησεν ἓνα μῆνα εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον, τρεῖς ὥρας μακρὰν ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια· ἐπὶ τέλους ἔβγαλε καὶ μοῦ ἔδωκε (*führ vor*) μερικὰ τάληρα (*Laubthaler*) ὥς προκαταβολήν, διὰ αὐτὰ τὰ νεοελληνικά μας μαθήματα, ὥς τα ὠνόμασε φιланθρώπως (*human*). Ἀπὸ αὐτὰ ἐπροσλήρωσα τὴν τροφήν μου διὰ μίαν ἐβδομάδα, καὶ ἔτσι εἶμαι ἐξησφαλισμένος ἀπὸ στερησεις διὰ μερικὸν καιρὸν. Ἐὰν μονὸν δὲν ἐκρύωνα τόσον φρικωδῶς. Εἰς τὸ δωμάτιόν μου εἶναι σχεδὸν τόσον κρύο ὅσον εἰς τὸ φρικώδους ἀναμνήσεως *Tripstein*.

¹ Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Hase θὰ ἀνέμνησε τὸν *Villoison* τὴν μακρὰν καὶ εὐχάριστον διαμονήν του ἐν Βεϊμάρῃ, ἣν περιγράφει ἐν ταῖς *Epistulae Vimarienses*, ἐν Τουρίνῳ 1783.

ὁ Κοδρικᾶς, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Hase, εἶναι ὁ γνωστός δριμύς καὶ ἀμείλικτος ἐχθρὸς τοῦ Κοραῆ. — Ὁ εὐπατρίδης οὗτος Ἀθηναῖος ἦτο μὲν μεμορφωμένος καὶ λόγιος καὶ ἐτιμᾶτο παραπολὺ καὶ ὑπὸ τῶν Γάλλων διὰ τὴν εὐφυΐαν του, ἀλλ' ὡς χαρακτηρὸς ὑπελείπετο ἄπειρον ὅσον τοῦ Κοραῆ, διότι ἦτο μικρόφυχος καὶ μικρολόγος. Πόσον διάφορος ὑπῆρξεν ἡ ἀντίθεσις, οὐχὶ ἡ ἔχθρα, τοῦ Δούκα πρὸς τὸν Κοραῆν, τὸν ὁποῖον ἀποθανόντα ἐθρήνησεν ὁ Δούκας καὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐπῆνεσεν ὡς τὸν σοφώτατον τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ Κοδρικᾶς ἦλθεν εἰς Παρισίους τῷ 1801¹, καθ' ὃ ἔτος ἦλθε καὶ ὁ Hase, ἐνῶ ὁ Κοραῆς ὡς εἶδομεν, ἀπὸ δωδεκαετίας καὶ πλέον εὗρίσκετο ἐκεῖ. Ἀπαξ μόνον τῷ 1804 ἔτυχε νὰ ἔλθῃ ὁ Κοδρικᾶς εἰς προσωπικὴν μὲ τὸν Κοραῆν συνάντησιν, ἀλλὰ ἡ πρώτη αὕτη φορὰ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία. Τῆς συναντήσεως ταύτης εἶχον προηγηθῇ δυσάρεστά τινα θολώσαντα τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν φιλολογικὰς σχέσεις. Ὁ Κοδρικᾶς εἰς τὰς περὶ τῆς Κοινῆς Διαλέκτου Παρατηρήσεις του δὲν ἀνέφερε ὡς ὑποδειγματικὸν τὸ ὕφος τοῦ Κοραῆ (ὁ Κοραῆς εἶχε τότε μεταφράσει τὸν Βεκκαρίαν), ἐνῶ ἐπῆρει τὸ ὕφος τοῦ Μηνιάτη. Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Κοδρικᾶ γενομένης μεταφράσεως τῶν Ὅμιλῶν περὶ πληθύος κόσμων τοῦ Φοντενὲλ ἦτο ὁ Κοραῆς προκατειλημμένος δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ νομίζω ἴσως καὶ ἄλλη νὰ ἦτο ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐναντίον τοῦ Κοδρικᾶ καταφορᾶς τοῦ Κοραῆ. Ὁ Κοδρικᾶς, ὡς εἶδομεν, ἦτο ὑπάλληλος τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας, φαίνεται ὁμοῦς ὅτι δὲν παρέρμευεν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐπὶ πολὺ, διότι τὸν εὗρισκομεν ὀλίγον βραδύτερον ὑπάλληλον τοῦ Γαλλικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ὡς διερμηνεῖα τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς (*lecteur* ἢ *lektor* λέγονται συνήθως καὶ νῦν οὗτοι), εἰς αὐτὴν δὲ τὴν θέσιν φαίνεται ὅτι κατέστη ὑποπτος εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις Ἑλληνας. Ἡ τυχὸν λοιπὸν προσωπικὴ των συνάντησις πᾶν ἄλλο ἢ φιλικὴ κατ' ἀνάγκην θὰ ἀνεμένετο. Ὁ ἴδιος ὁ Κοδρικᾶς δηγεῖται αὐτήν. Παρεκινήθη ὡς φαίνεται ἀπὸ ἐπιφανῆ Γάλλον λόγιον νὰ κάμῃ χωρὶς ἀναβολὴν τὴν γνωριμίαν τοῦ Κοραῆ καὶ ἐν συνοδείᾳ τούτου τοῦ Γάλλου φίλου του «ἐνὸς τῶν εὐκλεεστέρων σοφῶν τῆς Εὐρώπης» (θὰ πρόκειται κατὰ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ *Villoison*) συνήνησε τὸν φιλόσοφον (οὕτως ὠνομάζετο ὁ Κοραῆς) εἰς τὰς Τουλιερίας, ὡς τὰς λέγει ὁ Κοδρικᾶς. — Ἐσπευσε καὶ ἐχαίρετίσε τὸν Κοραῆν λέγων ἐπὶ λέξει «χαίρομαι, σοφολογιώτατε, ὅπου ἀξιώθηκα νὰ κάμω προσωπικῶς τὴν γνωριμίαν σας, τὴν ὁποίαν πρὸ τοσούτου καιροῦ ἐπιθυμοῦσα». Ὁ Κοραῆς πρὸς μερίστην ἐκπλήξιν τοῦ Κοδρικᾶ ἐσκυθρόπασεν ἀποτόμως καὶ δὲν ἀπῆντησε λέξιν. Μὴ δυνηθεὶς ὁ Κοδρικᾶς νὰ ἐννοήσῃ τὴν αἰτίαν τῆς αἰφνιδίας ταύτης κατηφείας ἐξηκολούθησεν ὁμιλῶν πρὸς αὐτὸν καὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κοραῆ εἰς ἐπίσκεψίν του. Ὁ Κοραῆς τοῦ ἀπῆν-

¹ Ὁ Θερεϊανὸς ἀναφέρει ὅτι ὁ Κοδρικᾶς εὗρίσκετο ἀπὸ τοῦ 1799 ἐν Παρισίοις. Δὲν εἶναι δυνατὸν τὴν ὥρην νὰ ἔξε-άσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ τὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κοδρικᾶ εἰς Παρισίους.

τησε τυπικῶς «ἐγὼ εἶμαι πάντοτε εἰς τὴν κατοικίαν μου καὶ ὅποιος ἀγαπᾷ ἡμπορεῖ νὰ με ἀνταμώσῃ». Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἦλθεν ὥντως ὁ Κοδρικᾶς εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ Κοραῆ. Μετὰ τὸν πρῶτον χαιρετισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδείχθη ψυχρὸς ὁ Κοραῆς ἤρχισεν οὗτος νὰ λέγῃ πρὸς τὸν Κοδρικᾶν «ἂν δὲν ἐντρεπόμην χθὲς τὸν τίμιον ἀνθρώπον μὲ τὸν ὁποῖον ἦσουν συνοδευμένοι, ἤθελα σὲ ὑβρίσει διὰ τὴν ὁποίαν ἐδειξες ἀλαζονείαν, λέγοντας ὅτι πρὸ πολλοῦ ἐπειθύνεις νὰ κάμῃς τὴν γνωριμίαν μου, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἐγὼ εἶμαι κατώτερός σου, καὶ εἶχα χρέος νὰ ὑπάγῃς πρῶτος εἰς σέ· ἐγὼ ἀνάμεσα σοῦ καὶ ἐμοῦ δὲν γνωρίζω ἄλλην καμμίαν διαφορὰν παρὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ ἐγὼ εἶμαι παρὰ σὲ πλεόν ἡλικιωμένος». Τοῦτο ἦτο μόνον τὸ φαινομενικόν, ὥς ἐλέχθη, αἴτιον, ἡ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων δυσαρέσκεια ἐπεδεινώθη βραδύτερον καὶ ἔθλαψε καὶ τὸν Κοραῆν πολλὰκις. Ἀνωτέρω ἀνέφερα ὅτι ὁ Hase ἐγνώρισε τὸν Villoisson τῇ συστάσει τοῦ Κοδρικᾶ. Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ Κοραῆς οὐδαμοῦ, καθ' ὅσον γνωρίζω, τῶν συγγραμμάτων του ἀναφέρει τὸν Hase, καίτοι οὗτος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κάμει μεγάλην σταδιοδρομίαν καὶ εἶχε γίνει πολὺ γνωστός. Τῷ 1812 εἶχε προσληφθῇ ὑπὸ τῆς βασιλείας Ὁρτενσίας καθηγητὴς τῶν δύο μικρῶν υἱῶν τοῦ Ναπολέοντος-Δουδοβίκου, τοῦ μετὰ ταῦτα μεγάλου Δουκὸς τοῦ Klevve καὶ Burg, καὶ τοῦ Δουδοβίκου-Ναπολέοντος (γενν. 1808) τοῦ μετὰ ταῦτα Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος Γ'. Τῷ 1819 ἐξέδωκεν ὁ Hase συνδρομὴ τῆς Γαλλικῆς καὶ Πρωσσικῆς Κυβερνήσεως Λέοντα τὸν Διάκονον μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως καὶ σοφωτάτων σημειώσεων εἰς ἔξοχον λατινικὴν γεγραμμένων. Διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου ὑπεστηρίχθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ρώσου Ἀρχικαγκελλαρίου κόμης Νικολάου Romanzoff (εἰς δὴν καὶ προσφωνεῖ αὐτήν), αὕτη δε, ἡ πολυτελεστάτη καὶ μεγάλου σχήματος ἔκδοσις, εἶναι τῶρα σπανιωτάτη¹, διότι τὰ πλεῖστα ἀντίτυπα προωρίζοντο διὰ τὴν Ρωσσίαν καὶ ἐχάθησαν, ἐπειδὴ τὸ πλοῖον τὸ ὁποῖον μετέφερεν αὐτὰ εἰς τὴν Ρωσσίαν ἐνανάγησεν ἐν τῇ Βαλτικῇ θαλάσῃ. Ἡ ἔκδοσις ἀνετυπώθη ἔπειτα εἰς τὸ *Corpus* τῆς Βόννης. Ὁ Hase, ἀφοῦ ἐγένετο γνωστός παρὰ τοῖς Γάλλοις σοφοῖς ὡς δόκιμος φιλόλογος, κατέλαβεν ἔπειτα πολλὰ ἀξιώματα. Διορίζεται (1816) καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς παλαιογραφίας καὶ νεοελληνικῆς γλώσσης (ιδ. κατ.) εἰς τὴν *École des langues orientales vivantes*, τῷ 1824 προσλαμβάνεται Μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ Γραμμάτων, βραδύτερον (1830) διορίζεται καθηγητὴς τῆς Γερμανικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῇ *École polytechnique*², τῷ 1832 *Conservateur en Chef* τοῦ

¹ Ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη ἐν Ἀθήναις ἔχει ἐν τοιοῦτον ἀντίτυπον (Ε. Φ. 7890).

² Ὁ Villoisson ἐκτὸς τῶν λεγομένων νεοελληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Hase, συνέστησεν αὐτὸν καὶ διὰ Γερμανικὰ μαθήματα. Τὴν Γερμ. γλῶσσαν ἐδίδαξεν οὕτω ὁ Hase μεταξὺ ἄλλων εἰς τὴν εὐγενῇ κυρίαν τοῦ Βαρώνου de Breteuil, καὶ εἰς τὴν ὥραιαν χήραν Condorcet, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἐγνώρισε τὸν Fauriel, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐλληνικῶν ῥημάτων.

τιμήματος τῶν χειρογράφων τῆς Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης καὶ τῷ 1852 τέλος ἰδρύεται κυρίως χάριν αὐτοῦ ἔδρα τῆς συγκριτικῆς Γραμματικῆς ἐν τῇ *Faculté des lettres*, εἰς ἣν καὶ ἀμέσως διωρίσθη. Εἰκάζω ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα ἀποξένωσις τοῦ Κοραῖ καὶ Hase αἰτίαν θὰ εἶχε μόνον καὶ ἀποκλειστικῶς τὴν γνωριμίαν καὶ φιλίαν Κοδρικᾶ καὶ Hase¹. Ὁ Brunet de Presle ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ λόγῳ του² ὁμολογεῖ μὲν ὅτι ὁ Κοραῖς καὶ Hase ἐτίμων καὶ ἐσέβοντο ἀλλήλους, ἀλλὰ δὲν συνῆψαν στενὴν φιλίαν. Ἐσφαλμένως ὥς λόγον τούτου ἀναφέρει ὅτι ἀμφότεροι ἦσαν φιλόπονοι καὶ σπανίως ἐξήρχοντο τῶν σπουδαστηρίων των (αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ κοινὸν γνώρισμα θὰ ἦτο δυνατόν μᾶλλον νὰ τοὺς συνδέσῃ), ἢ ὅτι ὁ Κοραῖς ὢν διάπυρος λάτρης τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος περιεφρόνει τοὺς Βυζαντινοὺς διὰ τὰς θεολογικὰς των ἔριδας, τὴν ἐξωγκωμένην ῥητορικὴν καὶ τὴν ἀδέξιον αὐτῶν ποίησιν, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πῶς δεινὸς Ἑλληνιστὴς ὥς ὁ Hase ἐνησμενίζετο μελετῶν τοιαῦτα ἐξαμβλώματα. Ὁ ἴδιος ὁ Hase χαριεντολογῶν μέμφεται ἑαυτὸν — ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ αἰτία τῆς ἀποξενώσεώς του καὶ ἀπὸ τὸν Κοραῖν — διὰ τὰς ἀσχολίας του μὲ τὰ Βυζαντινὰ (ἰδ. ἐπιστολὴν του εἰς τὸν Fries ἐκ Παρισίων 7 *Nivose* XI=28 Δεκεμβρίου 1802) «συνέλαβα—γράφει—τὴν ἀτυχή ἰδέαν νὰ μελετῶ τὴν ἔκδοσιν δύο Βυζαντινῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων τὰ χειρόγραφα εὗρον εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ ἐπελάγωσα μέσα εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν ἀμαρτιῶν τῆς ἀνατολικῆς ἱστορίας τῶν Αὐτοκρατόρων, οὕτως ὥστε σχεδὸν δὲν ὄνειρεύομαι πλέον διὰ τίποτε ἄλλο παρὰ διὰ κομμένες μύτες. Ἡ ἐργασία μου εἶναι ἀπιστεύτως ὀχληρὰ καὶ σχεδὸν μὲ ἀηδιάζει, ἀλλὰ ἔχω ἤδη πολὺ προχωρήσει καὶ πρέπει νὰ τὴν τελειώσω». Εἶχε λοιπὸν πλέον ἐκγαλισθῇ ὁ Hase, ἀλλὰ τοῦτο τὸ προέβλεπε ἢ τὸ ἠθέλε καὶ ὁ ἴδιος. Ἦδη εἰς τὰς 15 τοῦ *Frimaire* (Νοεμβρίου) 1801 γράφει μεταξὺ ἄλλων εἰς Ἰένην ὅτι δὲν θὰ τὸν ἐπανίδουν ποτὲ εἰς τὴν Γερμανίαν, διότι ὀφείλει πλέον ὅλας τὰς δυνάμεις του νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ τοῦ (Γαλλικοῦ) λαοῦ ὅστις μὲ τόσῃ φιλοφροσύνῃ τὸν ὑπεδέχθη καὶ τὸν βοηθεῖ. Ἐὰν οἱ Θεσσαλοὶ μὲ θέλουν³, καλὰ, τότε θὰ ὑπάγω εἰς τὴν βαρβαρότητα (*in die Barbarei*) διὰ νὰ ἀποστραγαλισθῶ (*strangulieren*) ἀπὸ κανένα πασοῦν⁴. Κατωτέρω δὲ γράφει «Ἡ (Γαλλικὴ) Κυβέρνησις ἔχει μεγάλα σχέδια, θέλει νὰ διορθώσῃ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς (*die griechischen*

μεθ' οὗ βραδύτερον ἔκαμεν ἐπιστημονικὸν ταξίδιον εἰς Βενετίαν, ἐπὶ τὰ ἔχρη τῶν ἐρευνῶν τοῦ *Villoison*.

¹ Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λέοντος τοῦ Λιακόρου καὶ τῶν ἐκδόσεων εἰς ἃς ὁ Hase ἐκεῖ παραπέμπει — ἰδὲ κυρίως τὴν σελίδα 517 ἐξ. τῆς ἐκδόσεως ἐν τῷ *Corpus* τῆς Βόννης — δὲν γίνεται οὐδαμοῦ μνεία ἐκδόσεώς τινος τοῦ Κοραῖ.

² «Ο Κ. Β. Hase καὶ οἱ ἐν Παρισίοις λόγιοι Ἑλληνας ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν Βουρβόνων» μετεφράσθη καὶ ἑλληνιστὶ ἰδ. Ἡμερολόγιον Βρεττοῦ, 1867, σ. 206-231 (πρὸβλ. σ. 222).

³ Δὲν εἶναι φανερόν περὶ τίνος ἀκριβῶς ἐνταῦθα πρόκειται.

⁴ Ὑπαινιγμὸς ἴσως εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Ρήγα Φεραίου.

Hundsfötter). Ὁ *Saint-Croix* θέλει νὰ παρασκευάσῃ στερεοτύπους ἐκδόσεις ὄλων τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν, τὰς ὁποίας νὰ σκορπίσῃ εἰς ἀπιστεύτως φθηνὰς τιμὰς εἰς τὴν Ἀνατολὴν (*im Orient losschlagen*). Ἐγὼ προορίζομαι νὰ κάμω τὰς διορθώσεις τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων. Τὸ πρᾶγμα εἶναι καλόν, ἂν καὶ ἐγὼ ἔφερα τὴν μετριόφρονα ἀντίρρησην ὅτι ἐκ 50 Ἑλλήνων, τοῦλάχιστον οἱ 49 τόσον ὀλίγην γνῶσιν ἔχουν περὶ τῆς ποιητικῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀπείρου (*Anschaunung des Unendlichen*), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μερικοὶ εἰς τὴν Ἰέναν³ τόσον ὑπερασπίζονται, ὥστε δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν ἓνα γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, προτιμοῦν δὲ νὰ κατατρῶγουν ἐλαῖές, παρὰ νὰ περιποιῶνται τὴν ἱερὰν ἐλαίαν τῆς Παλλάδος. Ἀλλὰ μοῦ λέγουν ὅτι μιὰ φορὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἀρχή, καὶ ὅταν κανεὶς τὸ πρᾶγμα δὲν τὸ κάμνῃ διὰ κερδοσκοπίαν (*Spekulation*), ἀλλὰ ἐκ πολιτικῶν ἀρχῶν (*Maxime*) τότε εἶναι ἄφογον». Προσθέτει δὲ ὁ *Hase* ὅτι τὰ οἰκονομικά του τελευταίως ἔλαβον παρ' ἐλπίδα εὐνοϊκὴν τροπὴν, ὥστε νὰ μὴ λεχθῇ τίποτε περὶ δανείου εἰς τὸν Μανσόλαν, παρὰ τοῦ ὁποίου εἶχε γράφει νὰ ζητηθοῦν δι' αὐτὸν χρήματα.

Ὁ *Hase* εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν κάμνει μνείαν σχεδιαζομένου ταξιδίου του εἰς τὴν Ἑλλάδα (τὸ ὁποῖον ὅμως μόλις 35 ἔτη βραδύτερον ἐπραγματοποίησε), ἀλλὰ περὶ τοῦ ταξιδίου λέγει αὐτοῦ δὲν ἔκαμα λόγον εἰς τὸν *Villoison*, ἐκ φόβου μήπως ἀκούσω πάλιν τὰς γνωστάς του ὕβρεις κατὰ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Ὁ *Villoison* δὲν ὑπῆρξε φαίνεται φίλος τῆς νεωτέρας τῆς δουλευούσης μάλιστα τότε πατρίδος μας. Ἐπεσκέφθη αὐτὴν κατὰ τὰ ἔτη 1785-1787 καὶ αἱ ἐντυπώσεις του, ὡς εἶναι ἐντελῶς φυσικόν, δὲν θὰ ἦσαν καλαί, ἂν μάλιστα παρέβαλε κατὰ φαντασίαν τὴν παλαιάν της αἴγλην πρὸς τὴν τότε κατάστασιν. — Ἀνωτέρω εἶπον πόσον ὁ *Villoison* ἐβοήθησε τὸν *Hase*, ὁ ὁποῖος καὶ πάλιν ὀλίγον βραδύτερον (εἰς ἐπιστολὴν του 7 *Brumaire* = 28 Ὀκτωβρίου, 1801 ἀπὸ αὐτὸν ἐλπίζει σωτηρίαν· «πρέπει (γράφει) νὰ περιμένω πάλιν ἕως ὅτου ὁ *Villoison* μοῦ προκαταβάλλει ποσόν τι διὰ τὰ νεοελληνικά μαθήματα» (ὁ *Hase* ὁμολογεῖ βραδύτερον ὅτι ὁ μαθητὴς του — δηλ. ὁ *Villoison* — ἐγνώριζε εἴκοσι φορὰς καλύτερον τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸν θεωρούμενον διδάσκαλόν του⁴. ἐκ λεπτότητος πάντως ἐζήτει ὁ εὐγενὴς Γάλλος τὰ μαθήματα ταῦτα ἀπὸ τὸν *Hase*, διὰ νὰ μὴ θίγεται οὗτος ἐκ τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδιδε καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἤθελε μόνον νὰ τον βοηθῇ) ἐξακολουθεῖ δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὁ *Hase* «ὁ Κωδρικῆς ἦτο πολὺ ἀπρόσεκτος καὶ δὲν μοῦ εἶπε λέξιν διὰ τὰ πολιτικά φρονήματα τοῦ *Villoison*· διέτρεξα διὰ τοῦτο σήμερον κίνδυνον μὲ τὸν πανηγυρικόν, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας, νὰ καταστρέψω τὸ πᾶν. Εὐτυχῶς μὲ διέκωψεν ἀποτόμως, παρετήρησα λοιπὸν τὰ φρονήματά του καὶ ἥλλαξα ἀμέσως κατεύ-

³ Ἐννοεῖ τοὺς ἐκεῖ σπουδάζοντας Ἕλληνας.

⁴ «Il savait vingt fois plus de grec moderne que son prétendu maître» ἔγραψεν ὁ ἴδιος.

θνυνσιν. Ὁ *Villoison* εἶναι μαριώδης *royalist*, τόσοι μάλιστα ὥστε εἰς τὸν κύκλον τῶν *ci-devant* εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ *Sans-raison*. Ὁ *Villoison* βεβαίως ὑπῆρξε ἐπιφανέστατος λόγιος, ἦτο μὲν 23 ἐτῶν νεανίσκος, ὅτε ἐγένετο κατ' ἐξαίρεσιν μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας¹, καὶ εἶναι μεγάλη ἡ φιλολογικὴ δόξα του ὅτι ἀνεκάλυψεν ἐν τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ πολύτιμον χειρόγραφον τῆς Ἰλιάδος κεκοσμημένον μετὰ κριτικῶν σημειώσεων καὶ σχολίων, ἅτινα εἶναι εἰδός τι συνοπτικῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν περὶ τὸν Ὅμηρον κριτικῶν μελετῶν τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀριστάρχου. Πρῶτος αὐτὸς ἐνεκαίωσε ἐν Γαλλίᾳ τὴν δημοσίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης διδασκαλίαν, κατανοήσας τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν πολλαχῶς δύναται νὰ ἔχη ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία ἐκ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ βίου τῆς βυζαντιακῆς καὶ νεωτέρας Ἑλλάδος². Τὴν θέσιν ταύτην κατώρθωσε ἐκ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν νὰ μεταφέρῃ βραδύτερον εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Γαλλίας (*Collège de France*), ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ διδάξῃ ἐν αὐτῷ ἕνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος προώρου θανάτου του (1805). Πρὸς τὸν Κοραῆν συνεδέετο φιλικῶς ὁ ἐπιφανὴς Γάλλος φιλόλογος, ἀλλὰ ὁ Κοραῆς ἠγανάκτει συχνάκις ἐναντίον του διὰ τὴν καταφορὰν του κατὰ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων «εἶπα πολλάκις (γράφει ὁ Κοραῆς) εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ ἀκατάληπτος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους καταφορὰ του ἦτο τοσοῦτω μᾶλλον ἄδικος, ὅσῳ οὐδὲν ἔπαθε κακὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἐξαίρεσις δὲ ἐμοῦ ἐκ τῆς κατακρίσεως ἦτο νέα πρὸς ἐμὲ ὕβρις μάταιος κόπος»³, καὶ ἄλλοτε (1704) πάλιν γράφει ὁ Κοραῆς «ὁ Βιλλουαζὼν ὄφειλε νὰ μὴ λαλῇ ἐνώπιον ἐμοῦ περὶ τῆς φρικώδους καταστάσεως, ἐν ᾗ διάκειται τὸ κακόμοιον Ἑλληνικὸν ἔθνος (...) κατασπαράσσει τὸ πρᾶγμα τοῦτο βαρβαρικῶς τὴν καρδίαν μου». Τὸν θεωρεῖ μὲν ὁ Κοραῆς «τιμαλφέστατον καὶ σοφώτατον» φίλον του, διότι πολλάκις καὶ αὐτὸν καθὼς καὶ τὸν *Hase* βραδύτερον πολλαχῶς ὑπεστήριξε καὶ ἐβοήθησε, συχνότατα δὲ ἔπλεκε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Κοραῆ, ἀλλὰ τὴν φιλίαν του θεωρεῖ ὁ Κοραῆς ὡς λέγει «ὑλικήν», οὐδέποτε ἐγνώρισε τὸ ἠθικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον ἦτο δυνατόν νὰ θωπεύσῃ τὴν εὐαίσθητον ψυχὴν

¹ Ἡ Ἀκαδημία ἐξητήσατο καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἄδειαν νὰ προσλάβῃ ὡς μέλος τῆς τὸν νεαρόν *Villoison* πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ τεταγμένης πεντεκαεικοσαετίας: «ἐπειδὴ ὁ νέος *Βιλλουαζὼν* προκατέλαβε τὴν ἡλικίαν τῶν ἐμβριθῶν γνώσεων, δίκαιον εἶναι νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς αὐτῶν πρὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων». (Πρβλ. Ἡμερολ. Βρεττοῦ, 1867, σ. 210).

² Χρηζέει ἰδιαιτέρας ἐξετάσεως τὸ ζήτημα κατὰ πόσον ὁ *Villoison* ἢ ὁ Κοραῆς εἶναι ὁ πρῶτος δοὺς τὴν νύξιν τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐπὶ τούτου νὰ διαλάβω προσεχῶς.

³ Ὁ Κοραῆς εἶχε δύο Γάλλους φιλολόγους στενοὺς φίλους τὸν Κλαβέριον (*Klavier*) καὶ Ροχέτιον (*Chardon de la Rochette*, 1753-1814). Ὁ τελευταῖος μάλιστα τούτων εἶχε πολλάκις πολλὰς καὶ εὐκρινεῖς βοηθείας παράσχει εἰς τὸν Κοραῆν, μόνον δὲ εἰς τοῦτον ὁ Κοραῆς ἀπεκάλυπτε τὰς ἀπορρήτους αὐτοῦ σκέψεις καὶ αἰσθήματα.

του. «Με ἀγαπᾷ (γράφει) ὡς ὁ γαστρίμαργος ἀγαπᾷ τὰ πτηνὰ τοῦ ὀρνιθῶνός του, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι θὰ του χρησιμεύσουν εἰς παρασκευὴν ὀρεκτικοῦ φαγητοῦ. Ἐνθερμος ἐραστής τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐνόμισεν ὅτι ἀνεκάλυψεν εἰς ἐμὲ μικρὰν τινα διὰ τὰ γράμματα ταῦτα εὐφυΐαν· οὗτος δὲ εἶναι ὁ μόνος μοχλὸς τῆς πρὸς ἐμὲ στοργῆς του». Πολλάκις ἀναφέρει τὸν *Villoison* καὶ ὁ *Hase* εἰς τὰς ἐπιστολάς του καὶ περιγράφει αὐτὸν χαριέστατα «μὲ τοὺς Γάλλους λογίους (γράφει) συμβαίνει ἓνα πολὺ περιεργον προᾶγμα. Ἄνδρας ὡς ὁ *Villoison*, εἰς ὃν ἡ Εὐρώπη χρεωστεῖ τοιαύτας ἐρεῦνας διὰ τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου, τῶν ὁποίων ἐρευνῶν εὐκολον συμπέρασμα εἶναι αἱ γνωσταὶ ἐσχάτως τὴν πρὸς προεξεχθεῖσαι γνῶμαι τοῦ *Wolf*, (τοιούτους ἄνδρας) εὐρίσκεις, εἰς τὰς 10 τὸ πρῶτ' μὲ ξεσχισμένο ἄσπρο ἐπανωφόρι (*Ueberrock*), μὲ κρεμασμένες κάτω κάλτσες καὶ γυμνὸν λαιμὸν νὰ κάθωνται ὀκλαδὸν μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐστίαν των, καὶ νὰ εἶναι βυθισμένοι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τεραστίων βιβλίων (*Folianten*). Τοῦναντίον ὅλα γύρω-γύρω εἰς τὸ γραφεῖόν των, εἶναι μὲ φιλοκαλίαν διεσπασμένα μὲ καθρέπτες, μὲ ἀγαλμάτια καὶ ἀνάγλυφα, ὥστε νὰ βλέπῃς ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἶχε καιρὸν νὰ σκεφθῇ δι' ὅλα, καὶ μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του ὄχι». Ὁ *Hase* φοβεῖται, ὡς ἐλέχθη, νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν τὰ σχέδιά του διὰ τὸ εἰς Ἑλλάδα ταξιδιὸν του. «Εἰς τὸν *Villoison* (γράφει 15 *Frimaire* X) δὲν εἶπα ἀκόμη τίποτε διὰ τὸ σχεδιαζόμενον ταξιδιὸν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, κυρίως ἕνεκα τοῦ λυσσώδους μίσους του (*wegen seines wütenden Hasses*), κατὰ παντὸς ὅτι καλεῖται νεοελληνικόν. *Ces bougres, ces coquins, ces perfides, ces ingrats* εἶναι αἱ ἐκφράσεις μὲ τὰς ὁποίας ὁμιλεῖ διὰ τοὺς συμπατριώτας τοῦ Μανσόλα, καὶ ὑπάρχει ἓνας μῦθος, τὸν ὅποιον ἤδη ἑκατὸν φορὰς μοῦ εἶπε· διὰν ἐκάστοτε μοῦ τὸν διηγῆται ἐγὼ κτυπῶ ἐλαφρὰ τὸ ξύλον τοῦ καθίσματός μου διὰ νὰ περάσῃ ἡ ὥρα. Διηγῆται λοιπὸν τὸ πῶς ἀπὸ τὴν Νάξον ἤθελε νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ πῶς ὁ Γραικὸς πλοίαρχος παρ' ὅλας τὰς ἀποτρεπτικὰς συμβουλὰς του (τοῦ *Villoison*) ἀπέπλευσεν ἂν καὶ ἐπλησίαζε θύελλα, ἐκ φόβου μήπως σαπηθῇ τὸ φορτίον του, τὸ ὅποιον ἀπετελεῖτο ἀπὸ λεμόνια, καὶ πόσον θλίγον ἔλειψε νὰ ναυαγήσουν εἰς τὰς ὑφάλους πέτρας τῆς Πελαγονήθου (—Σκοπέλου). Λύνασαι νὰ φαντασθῇς (γράφει ὁ *Hase*) πῶς αἱ ὕβρεις ἐναντίον τοῦ ἐμπόρου τῶν λεμονιῶν δὲν δίδονται μετὰ φειδοῦς»¹.

Κενωθείσης τῆς ἔδρας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τοῦ προώρου θανάτου τοῦ *Villoison* προσηνέχθη αὕτη εἰς τὸν Κοραῖν. Ἀποφορὰς ἡρνήθη ὁ Κοραῖς νὰ ἀνα-

¹ Ὁ *Guignaut* ὁμολογεῖ περὶ τοῦ *Hase* (σ. 271) ὅτι οὗτος συνεπλάθει τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδας, ἤθελε τὴν δόξαν τῆς Γαλλίας «*car il était Français de cœur aussi bien que d'adoption*» καὶ ἐπίστευε ὅτι καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἀναγεννηθῇ καὶ ὑπεροβῇ τοῦτο δι' ὃν μέσων διέθετε: «*il avait foi aussi dans la régénération de la Grèce, et il y travaillait à sa manière, dans ses cours, où Hellènes et philhellènes se donnaient la main*».

λάβη τὸ προταθὲν εἰς αὐτὸν ἀξίωμα τοῦ καθηγητοῦ ἐν Παρισίοις. Καὶ ἤθελε μὲν νὰ γίνῃ μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀλλὰ δὲν ἔστειξε νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἀδάμαστον φιλοτιμίαν καὶ ὑπερηφάνειάν του εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀπαιτουμένων διατυπώσεων. «Δὲν θὰ ἐξευτελισθῶ (ἔγραφεν εἰς τὸν Βασιλεῖον) περιορχόμενος τοὺς οἴκους τῶν καὶ δεόμενος ὡς ψωμοζήτητος τὰς ψήφους τῶν». — «καὶ ἐπειδὴ χωρὶς αὐτὴν τὴν ψωμοζητείαν εἴσοδος δὲν εἶναι εἰς τὸ *Institut*, φανερόν ὅτι δὲν θὰ μάθῃς ποτὲ τὴν εἴσοδόν μου, παρεκτός ἂν καταργηθῇ τὸ ἐντροπιασμένον ἔθος». — «Μένε λοιπὸν ἥσυχος καὶ μὴ φοβεῖσαι ὅτι θέλω ὑπάγει εἰς ἐπίσκεψιν ἀνθρώπων (τῶν περισσοτέρων ἀγνώστων εἰς ἐμέ) *pour leur faire ma révérence et pour demander leur voix*. Μαρτύρομαι τὴν ἱερὰν φιλίαν, δὲν τὸ κάμνω τόσον δι' ἰδίαν μου ὅσον διὰ κοινὴν τοῦ Γένους τιμὴν. Ἀνατριχιάζω ὅταν ἐνθυμηθῶ τὸ *je n'ai connu de nation plus vile que la nation grecque*, τὸ ὁποῖον ἐκήρυττεν εἰς τοὺς Παρισίους ὁ πολυμαθέστατος ἀλλ' ἀνοητότατος Βιλλοισών. Ἄν ὅχι ἄλλο, διὰ καὶ ἐκδίκησιν τῆς προπηλακισθείσης πατρίδος, εἶναι χρέος μου νὰ τὸν ἐλέγξω συκοφάντην». — Ἀλλὰ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ στενοχωρία του, ὅτε παρουσιάσθη εὐκαιρία νὰ ἐκλεχθῇ καθηγητὴς ἐν τῷ *Collège de France*, διάδοχος τοῦ ἰδίου καὶ προώρου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἀποθανόντος (τῇ 26^η Ἀπριλίου 1805) *Villoison*. Ἐθεωρήθη ὡς ὁ μόνος κατάλληλος διὰ τὴν ἔδραν ταύτην, διότι ἐγνώριζε καὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ τὴν νεωτέραν φάσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκόλον, ἂν μὴ ἀκατόρθωτον, διὰ ξένον φιλόλογον¹. Ἐπέρασα τὴν νύκτα ὅλην ἄγρυπνος (ἔγραφε πρὸς τὸν Α. Βασιλεῖον τῇ 28 Ἀπριλίου 1805) ὅθεν μὴ σὲ φανῇ παράξενος ἡ ἀταξία καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν λόγων μου. Εἶναι δύο ἢ τὸ πολὺ <τρεῖς> μῆρες, ἀφ' οὗ ὁ περίφημος *Villoison*, ὅστις ἦτο εἰς τὴν Βιβλιοθήκην διδάσκαλος τῆς κοινῆς τῶν Γραικῶν γλώσσης, ἐκίνησε πάντα λίθον διὰ νὰ μεταφέρει καὶ μετέφερε τὸν Προφεσορικὸν του θρόνον ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκην εἰς τὸ Γαλατικὸν Φροντιστήριον (*Collège de France*), ἔλαβε δὲ καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν δίπλωμα νὰ εἶναι αὐτὸς τρίτος διδάσκαλος (...) τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆς κοινῆς γλώσσης τῶν Γραικῶν, μὲ μισθὸν 6,000 φράγκα. Ἀλλ' ὁ ταλαίπωρος δὲν τὸ ἐχάρη πολὺ, διότι μόλις ἐνθρονίσθη εἰς τὸ Φροντιστήριον καὶ ἠρρώσθησε νόσον ἡπατικὴν (...) καὶ ἀπέθανε προχθές. Μέγα συμβούλιον τῶν προφεσορῶν ὄλων τοῦ Φροντιστηρίου πῶς νὰ διαθέσῃ τὸν νεωστὶ δημιουργηθέντα θρόνον τοῦτον,

¹ Ὁ *Villoison* ἐλπίζων ὅτι θὰ εὖρῃ ἐν Ἑλλάδι ὁμοίον τι χειρόγραφον τῆς Ὀδυσσεΐας πρὸς τὸ ἐν Βενετίᾳ εὗρεθὲν τῆς Ἰλιάδος ἐπεχείρησε τὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πλοῦν καὶ δὲν εὗρε μὲν τοῦτο καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἀνεύρισκεν, ἐνόησεν ὅμως ὅτι τῶν Ἑλλήνων ἢ τε λαλουμένη γλῶσσα καὶ τὰ ἀρχαιοπαράδοτα ἔθιμα ἦσαν τὸ κάλλιστον σχόλιον τῆς Ἀρχαιότητος καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἀμφοτέρων τὰ ἴχνη δι' ὅλης τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

τὸν ὁποῖον καὶ πρὶν ἀποπνεύσει ὁ ἄρρωστος, ἔτρεχον ἐπάνω κάτω ἀναιδέστατα ζητοῦντες πολλοὶ — ἐξ ἑνὸς στόματος ὅλοι εἶπαν, ὅτι πρέπει νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, διάδοχον τοῦ *Villoison* ἐμὲ τὸν ἀθλιέστατον, ὥς μόνον ἱκανὸν νὰ παραδίδῃ καὶ τὰς δύο γλώσσας. Πολλοὶ φίλοι, ἐξαιρέτως ὁ Κλανέριος, μαθόντες τοῦτο, ἔδραμον πρὸς ἐμὲ διὰ νὰ μὲ προδιαθέσωσιν εἰς τὴν ἀποδοχὴν. Ἀπεκρίθην στερεῶς ὅτι οὐτ' ἡ ὑγεία μου οὐτ' αἱ λοιπαὶ μου ἀσχολίαι μ' ἐσυγχώρουν νὰ ἀναδεχθῶ νέον ἄλλο βάρος. Τοῦτο, ὥς φαίνεται, ἔφθασεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν προφασσόρων, καὶ χθὲς τὸ ἐσπέρας ἀπροσδοκίτως περὶ τὴν ὁγδόην ὥραν ἦλθε εἰς ἐμὲ εἷς ἐξ αὐτῶν (ὁ διδάσκαλος τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης) φανερόν πεμφθεὶς ἀπὸ τοὺς λοιπούς, διὰ νὰ ἐρευνήσῃ τὴν γνώμην μου. Ἀπεκρίθην καὶ εἰς αὐτὸν τὰ αὐτά. Ἀλλ' ὅμως ἐπέμεινε πολὺ, λέγων ὅτι θέλω γενῇ αἴτιος τῆς καταργήσεως τοῦ θρόνου καὶ ἀνεχώρησε παρακαλῶν με νὰ κάμω ἀκριβεστέραν καὶ ὀριμωτέραν σκέψιν περὶ τούτου. Λέγω πάλιν, φίλε, τοιαύτη ἀμηχανία δὲν ἐνθυμῶμαι νὰ μὲ κατέλαβε ποτέ. Ἐσο βέβαιος, ὅτι οὔτε ἡ φιλοτιμία μὲ βασανίζει, οὔτε ἡ ἀπόλυσις τῶν 6,000 φράγκων μὲ δελεάζει. Οἱ πολεμοῦντές με λογισμοὶ εἶναι οὗτοι. Ἐξ ἑνὸς μέρους τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐνδοξον διὰ τὸ Γένος· ἴσως καὶ ὠφέλιμον, διὰ δύο αἰτίας τὰς ἐξῆς. Πρῶτον, ἡ ἀφορμὴ αὕτη τῆς παραδόσεως τῆς κοινῆς γλώσσης, ἐνδέχεται νὰ συνεργήσῃ εἰς τὸ νὰ ἐκδώσω ὀλίγον καὶ ὀλίγον τὰς διαφόρους παρατηρήσεις, ὅσας ἔκαμα εἰς αὐτήν, καλὰς ἢ κακὰς δὲν ἐξεύρω, ἀλλ' ὅμως τοιαύτας ὅποῃ νὰ δώσωσι ρύξιν νὰ κάμωσιν ἄλλοι καλλιωτέρας. Δεύτερον, ἐὰν εὐχαριστηθῶσιν ἀπὸ ἐμέ, ἐνδέχεται νὰ μεῖνῃ ὁ θρόνος κληρονομία τῶν Γραικῶν, ἥγουν νὰ μὴ τὸν κατέχῃ εἰς τὸ ἐξῆς ἄλλος παρὰ Γραικὸς τὸ γένος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πρᾶγμα ἄδοξον εἰς τοὺς ταλαιπώρους Γραικοὺς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐὰν δεχθῶ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα τοῦτο, πρέπει νὰ παραιτήσω τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐλληνικῶν συγγραφέων, τὴν ὁποίαν στοχάζομαι ὡς πρᾶγμα πολὺ ὠφελιμώτερον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀναγκαῖον εἰς ἡμᾶς. Δεύτερον ἐνδεχόμενον, καὶ ἡ περισσοτέρα σύντασις τῆς ταλαιπώρου κεφαλῆς μου (*contention d'esprit*) καὶ ἡ ἐπαινετὴ φιλοτιμία τοῦ νὰ μὴ φανῶ ἀνάξιος τῆς ἐκλογῆς, καὶ τὸ ἀσύνηθες νὰ λαλῶ δημοσίᾳ, ὅστις ἕως τῶρα ἐπέρασα ζωὴν μοναδικὴν φοφοδεῇ καὶ σχεδὸν θηριώδη, νὰ μὲ στείλωσι ἐργήγορα ὅπου εὐρίσκεται ὁ *Villoison*. Βλέπεις, φίλε εἰς ποίαν βάσανον εὐρίσκομαι».

Ποῖοι ἄρα γε νὰ ἦσαν αὐτοὶ οἱ πολλοὶ οἱ τρέχοντες ἐπάνω κάτω διὰ νὰ καταλάβωσιν τὴν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ *Villoison* κενωθεῖσαν ἔδραν τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἐλληνικῆς; Ἴσως εἶναι καὶ ὁ *Hase* μεταξὺ αὐτῶν, ἢ ἴσως ἦτο καὶ ὁ μόνος. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν βεβαίον τι περὶ τούτου. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ *Hase* κατέλαβε τὴν ἔδραν ταύτην πολὺ βραδύτερον, μόλις μετὰ δέκα καὶ πλέον ἔτη, ἰδιαίτερος δὲ χάριν αὐτοῦ, τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ διδασκάλου τῆς αὐλῆς χρηματίσαντος,

ἀνασυσταθείσαν. Ἦτο ἡ πρώτη ἐπίσημος ἀναγνώρισις τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας ὡς ὑπάλληλος εἶχε προσφέρει ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων τῆς Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦ ὁποίου, ὡς ἐλέχθη, ἔγινε τῷ 1832 καὶ *Conservateur en chef*. Ἐπὶ 40 ἔτη διετέλεσεν ὁ Hase Γάλλος Ἀκαδημαϊκός, μόλις δὲ τῷ 1837 ἐπεσκέφθη ἐπὶ δύο ἔτη τὴν Ἑλλάδα γενόμενος δεκτὸς μετὰ ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος¹. Ὅταν ἐπεσκέφθη τὴν Πελοπόννησον, αὐτὸς ὁ ὁποῖος τῷ 1829 ἐντολῇ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας εἶχε συντάξει καὶ δώσει εἰς τὴν Γαλλικὴν ἀποστολὴν τῆς ἐξερευνήσεως τῆς Πελοποννήσου ὅλας τὰς ἀναγκαῖας γεωγραφικὰς, ἀρχαιολογικὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις, ἐγνώριζε καλῦτερον τοῦ Ἑλλήνος συνοδοῦ του τὰ ὀνόματα τῶν ὁρέων καὶ τῶν πλείστων τοποθεσιῶν, ὥστε ἠρωτήθη ὑπ' αὐτοῦ μήπως ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. — Ἐκ τῶν δημοσιευθειῶν ἐπιστολῶν του βλέπομεν ὅτι καὶ ἐν Παρισίοις, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του, συνανεστρέφετο συχνότατα μὲ Ἑλληνας καὶ χαριέστατα περιγράφει (τῇ 10 *Germinal* XI = 31 Μαρτίου 1803) εἰς τὸν Erdmannn εἰδυλλιακὴν

¹ Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Hase περὶ τῶν ἀξιοσημειώτων τῆς ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς του ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀλεξ. Παγκαβῆς εἰς τὸ Ἡμερολ. Βρετοῦ, 1868, σ. 75-83. Τοῦτο συνέτασσε ὁ Hase *ad usum proprium* συντομώτατα καὶ εἰς μισοβάβαρόν τινα ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Περιλαμβάνει τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ 21 Ἰουνίου, 1840 μέχρι 14 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Προέκειται ἴσως περὶ δευτέρου ταξιδίου του εἰς Ἑλλάδα, διότι δὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς Πελοποννήσου, ἣν εἶχεν ἐπισκεφθῇ προηγουμένως τῷ 1837. Ἰσως συνέδεσε τὸ ταξίδιον τοῦτο πρὸς τὸ ταξίδιον τοῦ Ἀλγερίου, τὸ ὁποῖον ἐντολῇ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἀνέλαβε. Δημοσιεύω χάριν περιεργείας ἀπόσπασμα τοῦ ἡμερολογίου τούτου ἀναφερόμενον εἰς τὴν 6, 7, 8, Ἰουλίου.

«6 juillet. Ἐξέβην πρῶτ' πάντ' ὀφύμενος τὸν τε Γεννάδιον καὶ Λρόσον Μανσόλαν, δώσων τὸ ἐπίλοιπον τῶν ἐπιστολῶν οἴκοι δὲ εἶπον τῷ Schubert ὅτι ἀναχωρήσω τῇ Κυριακῇ, καὶ ἐπέσειλα τῷ Roujoux λέγων τὸ αὐτό. Ὁ Rangabé. Ἀγόρας κτενίου. Ρίζης. Ἐμνήσθην δὲ περιπατεῖν, ἢ μᾶλλον ἐλθεῖν εἰς τὴν ἀκρόασιν τοῦ Βάμβα, μεταξὺ τετάρτης καὶ πέμπτης. Καὶ τῇ ἕκτῃ ἐδείκνησα παρὰ τῷ Prokesch, ὅθεν ἐξιών ἦν παρὰ τῷ Rudhart καὶ παρὰ τῷ Ross. Καλλίστη κλίμαξ παρὰ τῷ Prokesch ἐκ Πεντελικοῦ λίθου, καὶ ἡ ἐκ Βιέννης σύζυγος χαριεστάτη εἶναι ἐφαίνετο.

»7 juillet. Εἰς τὰς ἐπὶ ὥρας ἐλεύσονται τὰ ἱπάρια τοῦ Roujoux ἢ μᾶλλον περὶ ὀγδόην ἤδη ὥραν ἦν παρὰ Γενναδίῳ, Λρόσῳ Μανσόλα, Παγκαβῇ, Φωκίῳ, Ρόκκε, Traiber, ὅσπερον μόνον ἀριστήσας. Ὁ ῥάπτης Jarry. Roujoux. Οἴκοι δ' ἐπανάκων εἶδρον γράμμα τοῦ Βέιχς καλοῦντός με σήμερον εἰς δεῖπνον παρὰ τῷ ῥηγί, τῇ ἐβδόμῃ καὶ τετάρτῳ. Δεῖπνον κάλλιστον ἐκεῖ, καὶ διάλογος κάλλιστος σὺν τῇ Βασιλίσῃ. Ἐπάνοδος ξὺν τῷ Βαβαρῳ. So ein Viehvolk. Ein ordentlicher Mensch.

»8 juillet. Ἐμνήσθην ὅτι αὐτῇ τῇ ὀγδῳῃ χρὴ εἶναι ἐν τῷ διδασκαλείῳ τοῦ Κοζάνη, καὶ τῇ ἐνάτῃ ἐν οἰκίᾳ τοῦ Βλαχούτζη, ὅπου οἱ ἱατροὶ καταγίνονται οὐκ ἐπίσταμαι εἰς τί. Ὁ Traiber ἱατρός. Roujoux, Φωκίων Ρόκκε. Ἐφρόντισα δὲ καὶ τῶν ὑποκαμίσων πέρι, Γενναδίῳ, Λρόσῳ Μανσόλα, Lagrenée, πιπτακίων ἀναχωρήσεως, ἐν οἷς καὶ ὁ Βεῖχει. Ἡ Ἑλπίς. Τέλος δρόμου εἰς τοὺς σαράφιδας, ἀναχωρήσας ξὺν τε τῷ Γεωργίῳ καὶ τῷ Ross, καὶ ἄφιξις εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὅπου μοῦ ἐγέλασεν ὁ κατάρατος Πιτζάνης μὴ ἀναχωρῶν [ἐφθαρμένον] παρὰ τῷ Βουδούρη».

ἐκδρομὴν του εἰς τὰς τότε περιφίμους Βερσαλλίας μὲ τοὺς Ἑλληνας Μυλωνᾶν¹, καὶ κάποιον Ῥουμᾶνον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει μόνον ὡς υἱὸν ἑνὸς Βογιάρου, τοῦ ὁποῖου ὁ πατὴρ εἶχεν ἀποκεφαλισθῆ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ πρίγκιπος Μουρουζῆ. Οἱ συνοδοὶ του διὰ τῆς ἀδεξιότητος τῶν τρόπων των κατέστρεψαν εἰδυλ्लιακὴν εὐκαιρίαν γνωριμίας του πρὸς ὥραιαν Γαλλίδα κατὰ τὴν ἐπάνοδόν των ἐκ Βερσαλλιῶν². Καὶ διὰ τοὺς ἐν Ἰέγγη παλαιούς φίλους του καὶ δὴ τὸν Δρόσον Μανσόλαν τὸν «Ἀμπελακιώτην» ἐρωτᾷ καὶ ἐκ Παρισίων τὸν ἐν Ἰέγγη φίλον του καὶ φιλόσοφον *Fries* (ἐπιστολὴ 7 *Nivose XI* = 28 Δεκεμβρίου 1802³). Ὁ ἐν Βιέννῃ τραπεζίτης ἀδελφὸς τοῦ Μανσόλα εἶχε χρεωκοπήσει, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐφαντάζετο ὁ *Hase* θὰ εἶχεν ἐπιφέρει τὴν ἐξ Ἰέγγης ἀνάκλησιν τοῦ ἀδελφοῦ.

Ὡς εἶδομεν λοιπὸν ἀνωτέρω ὁ *Hase* εἶχε πλέον ἀποκατασταθῆ ἐν Παρισίοις καὶ τὴν διάσωσίν του ὤφειλε μεταξὺ ἄλλων ὡς ὁμολόγει (ἐν ἐπιστολῇ του 7 *Brumaire* 1801) ὅχι τόσον εἰς τὰ χαρίσματα, τὰ ὁποῖα δυνατόν νὰ εἶχε, καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν δυνάμιν του, ὅσον εἰς τὴν πολυῖστορίαν καὶ τὴν δεξιότητα νὰ ὁμιλῇ μὲ ὅλους περὶ ὅλων. Τὸ Γαλλικὸν ἔθνος παρετήρει, εἶναι πολὺν εὐκόλον νὰ θαμβώνη τις: *Comment? même le Grec moderne* ἀνερώνει πᾶς τις ἀκούων ὅτι γνωρίζει καὶ τὰ νέα Ἑλληνικά. Εἶχεν ἐκ φύσεως δεξιότητα τρόπων, δὲν παρουσίαζεν εὐκόλως ὅλας τὰς γνώσεις του καὶ ὅλην τὴν ἐκπλήσσουνσαν πολυμάθειάν του, ἐγνώριζε νὰ σιωπᾷ, ὅταν τοῦτο ἦτο χρήσιμον, ἢ δεξιότης του δὲ αὕτη ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν νὰ παραλύῃ τὸν εὐεξήγητον φθόνον τῶν ἐγχωρίων καὶ νὰ βοηθῇ συγχρόνως καὶ τοὺς συμπατριῶτας του Γερμανούς, οἱ ὁποῖοι ἄνθρωποι ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν εἰς Παρισίους. Ἐβοήθησε τὸν *Boeckh* εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, τὸν *Niebuhr* εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἱστορίαν, τὸν *Alexander von Humboldt* καὶ τὸν *Leopold von Ranke* εἰς τὰς ἐκεῖ ἐπιστημονικὰς των ἐργασίας. Παρετηρήθη ὅτι ἡ ἀπόδοσις, ὡς λέγομεν σήμερον, τοῦ *Hase* ἐν Παρισίοις δὲν ὑπῆρξεν ἀνάλογος τῆς ἐκεῖ μακροῦς διαμονῆς του. Ὁ Κοραῆς βεβαίως ἐπεσκίασε καὶ αὐτὸν καὶ ὅλους τοὺς συγχρόνους του Γάλλους φιλολόγους. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Λέοντος Διακόνου, ἐξέδωκεν ὁ *Hase* καὶ τὸν Βαλέριον Μάξιμον καὶ τὴν κριτικῶς ὑπέροχον ἔκδοσιν τοῦ περὶ διουσημιῶν Ἰωάννου τοῦ Λυδοῦ (1823). Τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὅλου

¹ Περὶ τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας τούτου Νικολάου Μυλωνᾶ βλ. Ἡμερολ. Βρεττοῦ, 1867, σ. 228 (*Brunet de Presle*), καὶ Κουγέαν ἐνθ. ἀν. σ. 531 Ὁ *Hase* ἐγνώρισε ἐν Παρισίοις καὶ τινὰ Γρηγοράν, περὶ ἀμφοτέρων τούτων γράφει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του τῆς 10 *Germinal XI* (= 31 Μαρτίου 1803).

² Ὁ *Hase* εἶχε ἐν Παρισίοις βοηθὸν διὰ τὰς ἐργασίας του περὶ τὰ ἑλλ. χειρόγραφα τὸν Ἑλληνα Σύνωμον, ὃν καὶ ὁ *Gail* ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν ἀντιβολὴν κωδίκων τοῦ Ξενοφώντος καὶ Θουκυδίδου.

³ Εἰς μίαν λατιν. ἐπιστολήν του ἐκ Παρισίων (*XV Kalend. men. Nivos. an. reip. X*) πρὸς τὸν *Fries* γράφει ὡς *Postscriptum* τὸ ἑξῆς: *Bene cohibe quacso Drosum meum* (ἐννοεῖ πάντως τὸν Δρόσον Μανσόλαν). *A mea velut manu est et disciplina: quae ego incepi, tu consummato.*

συγγράμματος τοῦ Ἰωάννου Ἀνδοῦ περὶ διοσημιῶν (ἕως τότε ἔγνωρίζομεν μόνον τρία ἀποσπάσματα) ἀνέθηκε τῇ συστάσει τοῦ *Villoison* ὁ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐπανελθὼν Γάλλος πρέσβυς *Gabriel August de Choiseul-Gouffier* εἰς τὸν *Hase*. Ὁ *Choiseul-Gouffier* εἶχε λάβει τὸν μοναδικὸν τοῦ Ἀνδοῦ κώδικα (κληθέντα εἶτα καὶ ἐξ αὐτοῦ *Codex Caseolinus*) δῶρον ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Βέη Μουρούζη. Τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποκτήσεως τοῦ κώδικος τούτου ἐκθέτει ὁ Κούρτιος *Wachsmuth* ἐν τῷ προλόγῳ τῆς *Τευβνηρείου* ἐκδόσεως (σ. 8. ἐξ.) εὐρίσκεται δὲ καὶ παρὰ τῷ *Imm. Bekker* ἀνατυπωθέντι ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ *Hase* ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Βόννης σ. 42 ἐξ. Ὁ *Bekker* ἀνατυπώνει ἐκεῖ καὶ ὁλόκληρον τὴν περισπούδαστον περὶ Ἰωάννου τοῦ Ἀνδοῦ πραγματείαν τοῦ *Hase*, ἣτις προετάχθη τῆς ὑπὸ τοῦ *Fuss* γενομένης ἐκδόσεως τοῦ περὶ μηνῶν συγγράμματος τοῦ Ἀνδοῦ. Τὸ μνημονευθὲν χειρόγραφον τοῦ Ἀνδοῦ περιελάμβανε τρεῖς πραγματείας περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν, περὶ μηνῶν καὶ περὶ τῶν οὐρανίων σημείων. Τὸ τρίτον τοῦτο μέρος ἦτο λίαν δυσανάγνωστον διὰ τε τὴν δυσχερῆ γραφὴν καὶ διὰ τὴν μεγάλην τοῦ χειρογράφου φθοράν. Τοῦτο προετίμησε ὁ *Hase*, ἡ ἐπιτυχεστάτη συμπλήρωσις τῶν χασμάτων ἀνεβίβασε τὸν ἐκδότην τοῦ *de Ostentis* εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῶν φιλολόγων¹. Ἐγραψε δὲ πρὸς τούτοις καὶ πλήθος διατριβῶν εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τὸ *Journal des Savants*, οὗ τὴν διεύθυνσιν τῆς συντάξεως μετ' ἄλλων Γάλλων λογίων ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἶχε. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς μεγίστη καὶ ἀξία πάσης εὐγνωμοσύνης ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ αὐτοῦ (ἡ ὁποία δὲν ἐξήρθη ἐπαρκῶς μέχρι τοῦδε) εἰς τὸ μέγα ἑλληνικὸν *Λεξικόν*, τὸ ὁποῖον λίαν ἐπηνξημένον ἐπανεξέδωκεν ὁ οἶκος *Didot*, εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, τὸν ὁποῖον αὐτὸς μετὰ πολλῶν ἄλλων, κυρίως τῶν δύο ἀδελφῶν *Dindorf*, ἐπλούτησε διὰ πλήθους νέων λέξεων πολλαχοῦ δὲ καὶ νέα ἑλληνικά ἐσημείωσε². Ἡ συμβολὴ τοῦ *Hase* ὑπῆρξεν κυρίως εἰς λέξεις ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, ἐκ τῶν ἐλλήνων ἱατρῶν, τεχνικῶν, σχολιαστῶν, βυζαντινῶν συγγραφέων, ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων. Καὶ ἀπετελέσθη οὕτω τὸ μέγα ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ὁ «ἐνδοξος» (ὡς καλεῖται ἐκεῖ) Κοραῖς, συνειργάσθη³ καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ πρῶτον βοήθημά μας διὰ τὰς φιλολογικὰς μελέτας.

¹ «Incredibili autem diligentia Hasins ex eis descripsit quae legere potuit sententiamque quandam expiscatus verba restituit et ingentes lacunas spatii vacui exactissima ratione habita explevit» λέγει περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ *Hase* ὁ τελευταῖος ἐκδότης τῶν διοσημιῶν τοῦ Ἀνδοῦ *C. Wachsmuth*.

² Ἰδὲ π.χ. *Λαγωϊκός*, η, ον, *Aptus ad leporum venationem*. *Achmes*, *Onirocr.* p. 2567, ubi distinguitur. *Κύων λ.* et *ποιμενικός*. *Certe, ut ipse audiui in Peloponneso, hodieque Graeci vocant λαγωνικούς, inserto γ, Vergatos s. Canes graios L.-Hase.*

³ Πολλὰ λέξεις φέρονται ἐν τῷ *Θησαυρῷ* τοῦ Στεφάνου (ἐκδ. *Didot*.) ἀκριβέστερον κατακεχωρισμένα μετὰ τὰς περὶ αὐτῶν ἐργασίας τοῦ Κοραῖ. Σημειωτέον ὅτι ὁ Κοραῖς ἔπασσε καὶ νέας καθιε-

Ἡ ἐπιθυμία λοιπὸν τοῦ Hase νὰ ζήσῃ ἐν Παρισίοις ἦτο, ὡς ἐλέχθη, μεγάλη. «Ἐὰν κατορθώσω» (ἔγραφε ἤδη ἀπὸ τὸ 1801, ἐπιστολὴ 7 *Brumaire* ἰδ. ἀν.) νὰ ἐπιπλεύσω καὶ δυνηθῶ καὶ νὰ τακτοποιηθῶ ἐν Παρισίοις ποῖος θὰ εἶναι ἐμοῦ εὐτυχεστέρος; Τί πλοῦτος, τί πλῆθος θησαυρῶν παντὸς εἶδους ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ ἐπιστητοῦ, τί πλῆθος ἀγνώστων χειρογράφων, τί πηγαὶ βοηθημάτων διὰ πάσας τὰς σπουδὰς. Πανταχοῦ αἱ βιβλιοθηκαί, πινακοθηκαί, φυσιογραφικά Μουσεῖα, βοτανικοὶ κήποι εἶναι ἀνοικτά, πανταχοῦ παραδόσεις δωρεὰν μοναδικαὶ εἰς τὸ εἶδός των». Καὶ ἐγκατέλειπε διὰ τοῦτο εὐκόλως τὸν ἐθνισμόν του. Πρέπει νὰ λάβῃ τις πρὸς τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Γάλλοι ἦσαν τότε οὐ μόνον τὸ στρατιωτικῶς ἐνδοξότερον ἔθνος, ἀλλὰ καὶ τὸ μᾶλλον φιλελεύθερον, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νεαροῦ καὶ ἐπαναστατικῶς διακειμένου Σάξονος ἔρρεπε πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν. Ὁ πολιτισμὸς τῆς μητροπόλεως ταύτης τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ φιλοφροσύνη («avec une ingénieuse délicatesse» *Guignaut*), μεθ' ἧς ὑπεδέχοντο τὸν νεαρὸν Γερμανὸν λόγιον οἱ εὐγενεῖς Γάλλοι σοφοί, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ψυχρότητα καὶ ἐπιφύλαξιν τῶν ἐν Ἰέρῃ, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἀποφασίσῃ ὁ Hase νὰ γίνῃ Γάλλος καὶ τυπικῶς καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν. Ἐν Ἰέρῃ καὶ Βεῖμαρῃ ἐπεκράτουν τότε μᾶλλον κοσμοπολιτικαὶ τάσεις ἐν τῇ μορφώσει καὶ διαπαιδαγωγήσει τῆς νεολαίας, καὶ ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τοῦ σημερινοῦ πατριωτικοῦ Γερμανικοῦ Κράτους δὲν ὑπῆρχε.

Πόσον διάφορος ὑπῆρξε καὶ εἰς τοῦτο ὁ ἀοίδιμος Κοραΐς, ὅστις παρέμεινε Ἕλλην ἀπρόσβλητος ἀπὸ κάθε πειρασμὸν ἐκγαλλισμοῦ. «Ἀπὸ τὰς 24 Μαΐου» γράφει τῷ 1782 εἰς τὸν Πρωτοψάλτην «εὐρίσκομαι εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην πόλιν τῶν Παρισίων, εἰς τὴν κατοικίαν πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εἰς τὰς νέας Ἀθήνας. — Ὅταν ἐγὼ ὁ δυστυχεὴς Ἕλλην βλέπων τοὺς Παρισίους συλλογισθῶ τὸ παλαιὸν μεγαλεῖον τῆς πατρίδος, τότε, φίλε μου ἡ μελαγχολία μου μεταβάλλεται εἰς ἀγανάκτησιν καὶ ἀπόγνωσιν». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Κοραΐς ἔζησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἠγάπησεν τὴν Γαλλίαν ὡς δευτέραν πατρίδα του, οὐδέποτε ὅμως οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐλησμόνησεν τὴν ἀληθινὴν πατρίδα του καὶ τοὺς τυράννους της. Διαγαγὼν βίον ἀπερίσπαστον ὑπὸ οἰκογενειακῶν φροντίδων, ἐθεώρησεν ὡς μόνον αὐτοῦ προορισμὸν τὴν βοήθειαν τοῦ ἔθνους του εἰς τε τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ διαφώτισιν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τυράννου, τοῦ ὁποῖου ἡ θέα ἔτρεφεν αὐτὸν ἐνωρίτατα εἰς φυγὴν. Οἱ 17 τόμοι τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης του καὶ οἱ 9 τόμοι τῶν Παρέργων

ρωθείσας πλέον λέξεις ἢ ὄρους ὡς παραδ. χαρ. ἑκατομύριον, κυριαρχία, νομοθετικὸν (συνέδριον), κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα κ.ἑξ. Εἰς τὴν λέξιν πολιτισμὸς (ἤτις ἤδη παρὰ Διογ. τῷ Λαερτίῳ εὑρεται ἐν τῇ σημ. τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, τῶν πολιτικῶν πραγμάτων) ἔδωκε τὴν σημ. τοῦ *Kultur*, *civilisation*, καὶ παρέμεινε τοῦτο, παρ' ὅλας τὰς κατὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐπιθέσεις. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ *Budaeus* τὸν πολιτισμὸν μεταφράζει εἰς τὸ χωρίον τοῦτο *civilitatem*.

τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, τὰ Ἀτακτα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τῆς ἐργασίας του¹ τὸ πλῆθος λέγω τῆς ἐργασίας αὐτοῦ καταπλήσσει καὶ ὑπενθυμίζει τὸ ἔργον τοῦ ἐσχάτως ἀποθανόντος μεγάλου φιλόλογου καὶ πατριώτου Βιλαμόβιτς² καὶ τὴν πολυμέρειαν τοῦ Ὀλυμπίου τῆς Γερμανίας ποιητοῦ, τὸν ὁποῖον πρὸ ἔτους ὁ κόσμος ὅλος ἐώρτασεν καὶ τὸ Πανεπιστήμιον μας καὶ ἡ ἡμετέρα Ἀκαδημία δὲν ὑπέστησαν εἰς τοῦτο. Καὶ εἶναι περίεργον πόσον συμπίπτει ὁ βίος τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Ὁ Κοραῆς ἐγεννήθη ἐν σχεδὸν ἔτος πρὸ τοῦ Goethe (γεννηθέντος 28 Αὐγ. 1749) καὶ ἀπέθανε ἐν ἔτος καὶ τινὰς ἡμέρας μετ' αὐτὸν (ἀποθανόντα 22 Μαρτίου 1832).

Ἐπιφανεῖς φιλόλογοι, Γάλλοι, Γερμανοὶ καὶ Ἀγγλοὶ, ἐξῆρσαν καὶ ἐπήνεσαν τὴν συμβολὴν τοῦ Κοραῆ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης³. Πάντα τὰ ἔργα του

¹ Ἡ ἑκατοστὴ ἐπέτειος τοῦ θανάτου του μᾶς ἐδῶρσε καὶ νέον τὸν ἔργον τὰς «Σημειώσεις εἰς τὸ προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 ἔτους», τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ κ. Θ. Βολίδης.

² Ἐπιτυχῶς διὰ ξένον κρίνει τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ ὁ Βιλαμόβιτς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας (Gercke - Norden, 2), σ. 5. λέγει λοιπὸν περὶ αὐτοῦ «Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως φεύγουν ἐκ τῆς Πατρίδος τῶν καὶ οἱ Ἕλληνες λόγιοι καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὅλους ἐξαφανίζεται ἐξ αὐτῆς πᾶσα ἀνωτέρα παιδεία. Καὶ εἶναι ἔνεκα τούτου ἀληθῶς μέγιστον τὸ κατῳθῶμα τοῦ Χίου Ἀδαμαντίου Κοραῆ (1748-1833), τὸν ὁποῖον ὄχι μόνον ὁ λαὸς του ὀφείλει νὰ ἐγκωμιάξῃ ὡς τὸν ἀναισθητοῦ τῆς γλώσσης του, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ ἔχων καρδίαν καὶ αἴσθησιν διὰ τὴν εὐγενεστάτην τῆς πατρίδος ἀγάπην. Ἐκ τῆς δράσεώς του δύναται τις νὰ ἴδῃ ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀθάνατον, καὶ ἡ εὐλογία τῶν πατέρων καὶ μετὰ αἰῶνας δίδει δύναμιν εἰς τοὺς ἀπογόνους νὰ ἀνοικοδομήσωσιν ἐκ νέου τὸν οἶκόν των. Διότι ὁ Κοραῆς διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς του πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐργασίας προπαρεσκεύασε διὰ τῆς πνευματικῆς καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους του. Οἱ Ρωμιοὶ ἔγιναν πάλιν Ἕλληνες. Θαῦμα εἶναι ἡ ἐπιστημονικότης του. Διότι ἐν Montpellier, ὅπου ἐσπούδασεν ἱατρικὴν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὕρῃ τὰς ἀξιολόγους γλωσσικὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας διέσπειρεν εἰς τὰς πολυαριθμοὺς ἐκδόσεις του, καὶ ἐν Παρισίοις ἐπίσης, ὅπου ἔζησεν ὡς ἀπλοῦς λόγιος, δὲν ἠδύνατο τοῦτο νὰ συμβῇ. Καὶ μόνον εἰς τὸν Στράβωνα ἂν ἀποβλέψῃ τις, διώρθωσε τὸ κείμενόν του ὅσον ὀλίγοι ἐπιτυχῶς, καὶ διὰ τὴν ἱστορικὴν παρακολούθησιν τοῦ ἀρχαίου γλωσσικοῦ ὕλικου, καὶ τοῦ διαλεκτικοῦ ἀκόμη, μέχρι τῆς ζωῆς σήμερον Ἑλληνικῆς, τὴν ὁποίαν ὁ φιλόλογος ὀφείλει, ὡς καὶ τὴν Ἰταλικήν, νὰ μὴ λησμονῇ, εἶναι ὁ θεμελιωτής, καὶ ἐπὶ πολὺν ἔπρεπε νὰ περιμένωμεν μέχρις οὗ ἔλθωσιν οἱ διάδοχοί του. Εἰς τὰς σπουδὰς ταύτας οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι οἱ ὁδηγοί μας. Ὁ Θερειανὸς ἐξέθηκε τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ ἐν βιογραφίᾳ διακρινομένῃ καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν τοῦ εἵδους τῆς. Αὕτη στήριζεται δὲ ἐπὶ εὐρείας βάσεως καὶ εἶναι βιβλίον, τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε πολλοὶ νὰ ἀναγινώσκουν».

³ Καὶ οἱ σύγχρονοι πρὸς τὸν Κοραῆν Γερμανοὶ φιλόλογοι ἐτίμων αὐτὸν παραπολύ. Ἀναφέρω τὸν πολυγραφώτατον καὶ αὐστηροτάτον Schäfer, τὸν ἐν Ἰένῃ Eichstaedt—ὁσὺς εἰς τὸν Κοραῆν, Πόρσωνα, Βόλφ καὶ Βύττεμπαχ ἀνέθηκε τὴν ἀτελῆ μένσαν ἐκδοσὶν Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου—τὸν ἀρχαιολόγον Schoemann καὶ ἄλλους ἴδ. Θερειανὸν Β' 111 ἐξ. Χαρακτηριστικὸν τῆς τιμῆς, ἧς καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἀπέλανε, εἶναι τὸ ἐξῆς. Ὁ Ἰω. Ματθ. Schultz ἐκδῶσας τὰ εἰς Ἐαντίον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τῷ 1820 λέγει ἐν τῷ προλόγῳ τὰ ἐξῆς «Haec dum lente agebam, allata mihi est editio novissima Parisiensis, anno saeculi, quod agimus, XVI. curata ab Adamantino Coraio, Smyrnaeo, Medicinæ Doctore et Criticorum in Galliis principe, qui voluit hos commentarios constituere Partem

συνδυάζουσιν πρωτοτυπώτατα καὶ ἐμμελέστατα τὸν πατριωτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν αὐτῶν σκοπὸν. Αἱ διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις του εἰς τὸν Στράβωνα καὶ Ἀθήναιον θὰ περιποιοῦσιν εἰς αὐτὸν πάντοτε τιμὴν, μὲ τὸν Ἰσοκράτη θὰ ἀναφέρεται πάντοτε τὸ ὄνομά του, αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἡλιοδώρου, Θεοφράστου, Ἱπποκράτους, Γαληνοῦ, Μάρκου Αὔρηλίου, τῶν Πολιτικῶν καὶ Ἠθικῶν Νικομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους θὰ θεωρῶνται πάντοτε ἀπαραίτητα φιλολογικὰ βοηθήματα διὰ τοὺς συγγραφεῖς τούτους, ἀρρήκτως δὲ συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τοὺς παραλλήλους βίους τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως μὲ τὰ Ἠθικὰ τοῦ ἰδίου συγγραφέως συνέδεσε διὰ παντὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλλην φιλόλογος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Δὲν εἶναι δυνατὸν σήμερον νὰ ἐξαρθῶσι καὶ ἐνταῦθα ὅλα τὰ φιλολογικὰ του ἔργα τὰ διήκοντα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Προδρόμου καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης. Τὰ Ἀτακτά του θὰ παραμείνωσι κλασσικὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ χάσῃ τὴν ἀξίαν του, ἰδίᾳ δὲ ὁ πρῶτος τόμος μὲ τὰς θαυμασίας φιλολογικὰς σημειώσεις του εἰς τὸν Προδρόμον. Ἡράκλειοι εἶναι οἱ ἀγῶνές του πρὸς ἀνακρινισμόν καὶ κατεύθυνσιν τῆς ἐξελέξεως τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης. «Μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων μήτε δοῦλοι τῆς χυδαιότητος» ἦτο τὸ γλωσσικὸν του ἀξίωμα. Τὴν παρατηρουμένην σήμερον ζύμωσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ νέᾳ γλώσσῃ, δι' ἧς ἀμφοτέρω τὰ διῃστάμενα ἰδιώματα κατ' ἀδήριτον ἀνάγκην προσεγγίζουσι πρὸς ἄλληλα καὶ συναφομοιοῦνται, οὕτως ὥστε μετὰ τινος γενεᾶς νὰ σχηματίσωσι μίαν γλῶσσαν δυναμένην νὰ περιλάβῃ τὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ μορφώσῃ ἄνευ συζητήσεων τὸ ἔθνος, καὶ προσεῖδε καὶ προεχάραξε τὸν δρόμον τῆς ὁ Κοραῆς. Ἀλλὰ δὲν ἐπιχειροῦ καὶ νὰ θίξῃ σήμερον ἐνταῦθα καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ἐναπόκειται εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς μεθ' ἡμᾶς ἡ λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, ὡς γραμματικοῦ, κριτικοῦ, ἐρμηνευτοῦ, ἱστορικοῦ, γλωσσολόγου, ἐπιστολογράφου, ἱατροῦ, πολιτικοῦ καὶ ἀναγεννητοῦ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Οὐ μόνον ἡ Αὐτοβιογραφία του ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρουτζον ἐκ Παρισίων τῇ 17 Ἰουνίου 1824 προσκαλοῦντα τὸν γέροντα ἤδη Κοραῆν (77 ἐτῶν) νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἑλλάδα, θὰ ἐπρεπε νὰ μὴ λείπουν ἀπὸ κανὲν ἀναγνωστικὸν βιβλίον τῶν σημερινῶν Ἑλληνοπαίδων.

Ἀλλ' εἶχε πλέον ὀρίσει ἡ μοῖρα τὸ τέρμα τῆς γῆνῆς σταδιοδρομίας τοῦ μεγάλου ἀνδρός, «ἀνδρὸς τῷ ὄντι ἐν φιλοσοφίᾳ διατρέφαντος τὸν βίον». Τὸ Σοφόκλειον «συμικρὰ παλαιὰ σώματ' ἐνθάδε ροπῇ» ἐφηρμόσθη καὶ εἰς αὐτόν. Τῇ 6/18 Μαρτίου 1833 κύψας ἀνισορροπῶς κατέπεσεν ἀπὸ τοῦ καθίσματός του καὶ ὑποστάς, ὡς φαίνεται, κάταγμα τι ἠσθένησε καὶ τῇ 6^η Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, πρὸ ἑκατὸν λοιπὸν ἀκρι-
quartam Παρέργων τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης (. . .). *Gaudebam, mihi divinitus quasi datum, cuius vestigiis insistens non facile a fine proposito aberrarem.* Καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς καλεῖ αὐτὸν *prae-*
stantissimum Criticum, doctissimum Smyrnaeum κτλ.

βῶς ἐτῶν ἀπὸ σήμερον, ἔκλεισε διὰ παντὸς τοὺς φωτεινοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ Κ. Πιτζίπιδς παραστάς κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς μετὰ τινων ἄλλων Ἑλλήνων πρὸ τῆς ἐπιθαναίου κλίνης τοῦ ἐκπνέοντος, διηγεῖται ὅτι προσεῖδεν οὗτος τὴν ἀπέναντι αὐτοῦ κρεμαμένην εἰκόνα τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐψιθύρισε· «νά! αὐτὸς ἦτο ἄνθρωπος». Εἶχεν ἄλλοτε ὁ Κοραῖς γράφει περὶ τοῦ ρήτορος «εἶναι πολὺς καιρὸς ὁποῦ μήτε νὰ τον ἀναγνώσω πλέον τὴν νύκτα ἐμπορῶ, διότι ἡ ἀνάγνωσίς του ἀποτελεῖ εἰς ἐμὲ ἀρρωπνίαν καὶ ἀκολούθως ἀρρωστίαν». Ἀλλ' εἴτε αἱ ἀναφερόμεναι ὡς τελευταῖαι του λέξεις ἐλέγχθησαν πράγματι εἴτε μή, ἡ διάνοιά του καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τὴν πατρίδα θὰ ἐσκέπτετο καὶ ὑπὲρ τῆς διαρκοῦς εὐημερίας αὐτῆς θὰ ἠύχετο ὁ ἀπερχόμενος. Εἶχεν εὐτυχήσει νὰ ἴδῃ αὐτὴν ἀποκαθισταμένην πλέον πολιτικῶς καὶ τοὺς ὀδυνηροὺς φόβους του περὶ τῆς προώρου ἐξεγέρσεώς της εἶδεν ὡς ἀστηρίκτους ἢ ὑπερβολικούς. Εἶχεν ἐργασθῇ συντόμως καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου του ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιδόσεώς της. Ἡ ἑλληνικὴ πατρίς θὰ ἀναφέρει πάντοτε εὐγνωμόνως τὸ τίμιον ὄνομά του μεταξὺ τῶν ἡρώων τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, μεταξὺ τῶν μεγάλων προμάχων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς τιμῆς της.

Ο ΗΑΣΕ ΚΑΙ ΟΙ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

ΥΠΟ Σ. ΚΟΥΓΕΑ

Ὁ κ. Κουγέας συμπληρῶνων τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Καλιτσουνάκι ἀνακοινωθέντα περὶ Χάζε λέγει ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ Χάζε εἰς τὴν ἑδραν τῆς Νεοελληνικῆς Βρυγνὲ ντὲ Πρὲλ εἰς τὸν ἐναρκτήριόν του λόγον, ἐκφωνηθέντα τῷ 1865, ἔχων ὡς θέμα: ὁ Χάζε καὶ οἱ ἐν Παρισίοις Ἑλληνες ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν Βουρβόνων ἀναφέρει τοὺς Ἑλληνας, πρὸς οὓς ἐσχέτισθη ὁ Χάζε, ἐν οἷς ὁ Κ. Μάνος, ὁ Σύψωμος, ὁ Ζαλύκης κλπ. καὶ ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῶν σχέσεων Κοραῖ καὶ Χάζε, ἐξηγῶν διατί αὐταὶ δὲν ἦσαν στεναί. Ἀναφέρει περαιτέρω ὁ κ. Κουγέας ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Παγκαβῆς ἐδημοσίευσεν τῷ 1867 ἀπόσπασμα ἡμερολογίου τοῦ Χάζε ἑλληνιστὶ γραφὲν περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1840 διαμονῆς του. Ἐν τέλει ἐξηγεῖ ὁ κ. Κουγέας ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Καλιτσουνάκι μνημονευθεὶς ὡς διδάσκαλος τοῦ Χάζε ἐν Ἰένῃ Δρόσος Μαουσόλας εἶναι ὁ Δρόσος Μανσόλας, ὅστις σπουδάζων τότε (1805) ἱατρικὴν ἐν Ἰένῃ καὶ ἀκούων μαθήματα καὶ παρὰ τῷ ποιητῇ καὶ καθηγητῇ τῆς Ἱστορίας Σίλλερ, ἦλθε κατὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς Ἑλλάδα καὶ ἔλαβεν ἐνεργότατον μέρος εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου, γενόμενος ἐπαρχος, πληρεξούσιος Θεσσαλίας καὶ Ὑπουργὸς

* Συνεδρία τῆς 8 Ἀπριλίου 1933.